

Darija Željko

studentica Pravnog fakulteta u Zagrebu

rad je nagrađen **Rektorovom nagradom** u ak. god. 2015/2016.

Udruga Pravnik nagrađuje rad **Nagradom Pravnik** za najbolji studentski rad

Problem prostitucije i njezina zakonska regulacija u europskom okruženju do prve polovine 20. stoljeća

UDK:343.544(4)*19⁴

Sažetak

Cilj ovoga rada autorice Darije Željko nazvanog „Problem prostitucije i njezina zakonska regulacija u europskom okruženju do prve polovine 20. stoljeća“ jest prikazati povijesnopравни položaj prostitutki u proučavanom razdoblju, i to prvenstveno analiziranjem odredbi tada važećih zakona i mjerodavnih pravilnika koji su regulirali njihovu specifičnu djelatnost. Autorica je nastojala u radu prikazati na koje sve načine pravni sustav regulira prostituciju (sustavi reglementacije, abolicije i prohibicije prostitucije), pri čemu se usredotočila na komparativni prikaz razvoja prostitucije u državama europskog okruženja. Uz sažetiji prikaz regulacije prostitucije u srednjovjekovnom periodu, autorica je svoj naglasak stavila na novovjekovno razdoblje, i to na različite kaznene, zdravstvene i redarstvene propise koji su važni za regulaciju prostitucije u analiziranom razdoblju. Autorica je uočila i ukazala na niz pravnih, zdravstvenih i socijalnih problema koji se vežu uz prostituciju.

Ključne riječi: prostitucija, komparativna analiza, povijesni modeli regulacije prostitucije, pravna regulacija prostitucije

1. Uvod

Cilj ovog rada je prikaz zakonske regulacije ženske prostitucije u pojedinim europskim državama u razdoblju od srednjovjekovlja do prve polovine 20. stoljeća i to prvenstveno analiziranjem odredbi tada važećih zakona te mjerodavnih pravilnika koji su regulirali specifičnu djelatnost prostitutki. Bitno je napomenuti kako su mnoga analizirana rješenja (naročito ona austrijska) izravno utjecala na hrvatsku regulaciju ženske prostitucije, koja donošenjem Zakona o suzbijanju spolnih bolesti 1934. postaje zabranjena u Hrvatskoj.¹ Iz tog razloga u radu je prikazan komparativni pregled razvoja prostitucije u Njemačkoj, Austriji, Italiji, Velikoj Britaniji te Bosni i Hercegovini zaključno s 1934. godinom.

¹ Vidi više u Rektorovom nagradom nagrađenom radu autorice Darije Željko iz 2015. godine: „Sestre bluda“: Zakonska regulacija ženske prostitucije na hrvatskom području u razdoblju od 1852. do 1934., s posebnim osvrtom na grad Karlovac i europsko okruženje; D. PASTOVIĆ, D. ŽELJKO, Zakonodavni okvir uređenja prostitucije na hrvatsko-slavonskom području 1852.-1929., Pravni vjesnik, god. 32, br. 1, 2016., str. 29-53.

Radi konkretnijeg i preciznijeg uvoda u samu temu, na samom početku rada su prikazane relevantne definicije prostitucije te je pritom posebna pozornost posvećena stajalištima istraživača ove teme koji su živjeli i stvarali u proučavanom razdoblju, odnosno tijekom druge polovice 19. i početka 20. stoljeća. Također, smatramo nužnim obrazložiti kakav sve može biti odnos pravnog sustava prema prostituciji, pri čemu se, kako u povijesnim, tako i u recentnim svjetskim (pa i hrvatskim) okvirima kao mogućnosti regulatornog uređenja prostitucije posebice izdvajaju sustavi reglementacije, abolicije i prohibicije. Promjenom društvenih okolnosti spomenuti su se pristupi izmijenjivali u analiziranim državama u povijesnom periodu koji je prikazan u ovom radu. Proučavano razdoblje predstavlja uistinu buran period svjetske povijesti u kojemu je prostitucija doživjela svoju ekspanziju, tj. dotad nezabilježene društvene razmjere, što je uostalom i pokrenulo svojevrstne društvene pokrete čiji je glavni cilj bio ishoditi zakonsku zabranu iste, a od kojih će neki biti analizirani u ovom radu.

2. Definicija prostitucije

Autor najpoznatijeg povijesnog pregleda prostitucije² Fernando Henriques u svome djelu „*Historija prostitucije*“ zapaža da istraživače ove teme unatoč što se o njoj govori kao da je riječ o nečemu samom po sebi razumljivom i očitom, može zbuniti nedostatak adekvatne definicije prostitutke ili prostitucije, odnosno primjećuje postojanje zapanjujuće šarolikosti takvih definicija.³ Tome je tako zbog nesumnjive svezremenske kontroverznosti prostitucije pa je stoga kako laicima i široj javnosti, tako i teoretičarima i stručnjacima vrlo teško doći do konsenzusa o ovoj temi. Zapanjujuće je da je prva jezična odrednica, „epitet“ uz pojam žena i u suvremenim rječnicima upravo: javna žena (prostitutka), a potom slijedi laka u značenju: „*lako osvojiva žena, ona koja lako stupa u intimne odnose*“.⁴

Prvi oblici prostitucije u povijesti prema nekima javljaju se još u kamenom dobu, no materijalni dokazi vezani uz postojanje hramske prostitucije vezani su uz starovjekovni Babilon gdje se prvi puta spominje 2400. p. n. e. na tzv. Sumerskoj listi poznatih zanimanja (uz ona liječnika, brijaća i kuhara; zatim slijedi među ostalim zapis iz čuvenog Epa o Gilgamešu iz 2000. p. n. e.). Radilo se zapravo o vjerskim svetkovinama pa se u stručnoj literaturi stručno govori o obrednoj, tj. sakralnoj prostituciji koja je prvenstveno imala religiozni karakter: „*Hramske svećenice bijahu istodobno i svete žene i prostitutke, prve povijesne kurve*“.⁵ One su bile smatrane svetima, a njihov posao bio je u službi uljudživanja

² Povijesno gledano postojalo je više tipova prostitucije te se uvriježila klasifikacija sljedećih tipova prostitucije: religiozna, ritualna, kompenzacijska, supstitucijska i profesionalna. Više u: Pravni leksikon, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2007., str. 1342. O tri povijesna oblika prostitucije govori križevački liječnik Fran Gundrum koji je djelovao početkom 20. stoljeća te on tako razlikuje gostoljubivu, svetu ili vjersku te zakonitu, odnosno od strane države priznatu prostituciju. F. GUNDRUM, Statistika javnih bludnica u Hrvatskoj i Slavoniji (1907-1908. godine), Liječnički vijesnik, 1, 1910., str. 7.

³ F. HENRIQUES, *Historija prostitucije, Prostitucija primitivnih, klasičnih i istočnjačkih naroda*, Svezak I., Epoha, Zagreb, 1968., str. 5.

⁴ Time se jasno, kao što tvrdi izvršna direktorica Centra za ženske studije Rada Borić, dokazuje da i danas u društvu neupitno prevladava seksističko poimanje žena, s obzirom da je od brojnih ženskih „uloga“ naglasak već u prvoj rječničkoj natuknici stavljen upravo na onu koja predstavlja otklon od normativnog očekivanog, tj. svojevrstnog „ideal tipa“ u vidu tradicionalne i pokorne žene, ali kojim se istovremeno ne poriče ženska prvenstvena i predodređena generativna funkcija. Prostitucija pak dolazi od latinske riječi *prostituere* u značenju: javno izvrći na blud, izvrgavati sramoti, obeščastiti. B. KLAJČ, *Rječnik stranih riječi*, Zora, Zagreb, 1972., str. 1075. Stoga ne čudi da znameniti Rousseau: „... *dijeli žene na dobre i raskalašene, ili bludnice. Žene mogu ostati dobre jedino ako ostanu pod okriljem kućanskog života*.“ C. PATEMAN, *Ženski nered: Demokracija, feminizam i politička teorija*, Ženska infoteka, Zagreb, 1998., str. 76.

⁵ G. B. HERŠAK, *Kratki pregled prostitucije kroz povijest*, Pravnik, br. 29, Zagreb, 1996., str. 111. Ipak, autorica Gerda Lerner u svom radu iznosi i obrazlaže stajalište kako se unatoč tome prostitucija ne može smatrati „najstarijim zanatom“ na svijetu, prvim svjetskim zanimanjem i sl. Detaljnije vidjeti: G. LERNER, *The Origin of*

pučanstva, pri čemu je na prvi pogled jasno da je tadašnje poimanje daleko od današnje stigmatizacije prostitutki.

Jedna francuska definicija prostitucije iz 1918. glasi: „*Prostitucija je djelomična ili potpuna specijalizacija određenih žena za zadovoljavanje muškarčevih seksualnih potreba.*“⁶, dok Abraham Flexner u svom kapitalnom djelu „*Prostitucija u Europi*“ osobu koja se bavi prostitucijom definira kao: „... svaku osobu koja iz običaja ili učestalo ima manje ili više promiskuitetne seksualne odnose za novac ili druge najamne naknade.“⁷ Iz te definicije jasno je da Flexner za razliku od većine njegovih suvremenika ne inzistira na stajalištu da je prostitucija rezervirana kao isključivo ženska djelatnost,⁸ odnosno radi razliku s obzirom na spol osobe koja se prostituira.⁹ Ipak, budući da je ipak zabilježeno postojanje daleko više žena prostitutki, ovaj će se rad bazirati na pravnoj regulaciji njihovog položaja. Dakako, to ne ublažava činjenicu da je kod prostitucije odmah jasno vidljivo postojanje neskrivenog dvostrukog standarda naspram ženskog spola: „... obilježenog brojnim nekonzistentijama, stereotipima i predrasudama“ jer „... moralno se osuđuje jedino prodavanje spolnih usluga, ne i njihovo kupovanje“,¹⁰ a ključno je naglasiti: „... usto se zaboravlja da ne bi bilo prostitucije, da nema potražnje za tom vrstom spolnosti. Potražnja je *conditio sine qua non* postojanja prostitucije.“¹¹

U ovoj potonjoj tvrdnji ističe se ženska tjelesnost, njezina „promiskuitetnost“ koja doводи do toga da: „...da ženska tijela postoje samo u odnosu prema muškarcu, radi njihovog uživanja i potomstva.“¹² Flexner pronicljivo uviđa kako iz perspektive povijesti, nijedan vrijedlog koji se bavio kažnjavanjem prostitucije nikada nije na jednak način uključivao oba sudionika. Bludnica je bila izgnana iz društva i predana „vukovima“; ona sama, nikad

Prostitution in Ancient Mesopotamia; Signs, Vol. 11., No. 2., Winter, The University of Chicago Press, str. 238. Dođuše, činjenica je kako postojanje i razvitak prostitucije možemo proučavati od najranijih pa sve do suvremenih civilizacija, i to neovisno o političkom i ekonomskom uređenju društva.

⁶ M. VEILLARD, La prostitution, étude critique de droit comparé, impr. de E. Cherix, Nyon, 1918., str. 2.

⁷ A. FLEXNER, Prostitution in Europe, New York, 1914., str. 11.

⁸ Implikacija kako je prostitucija djelatnost kojom se bave isključivo žene datira još iz rimskog prava kad je u Digestama znameniti rimski zakonodavac Ulipijan izjavio da je prostitucija: „... djelatnost kojom žene ustupaju svoje tijelo za novac većem broju muškaraca bez prikrivanja i biranja“. HENRIQUES, *op. cit.* (bilj. 3), str. 4. Ulipjanova definicija zvuči paradoksalno, pa i povijesno netočno ako se uzme u obzir da su u Rimu bile izrazito popularne muške „prostitutke“, i to u tolikoj mjeri da je: „... rimski kalendar imao poseban dan posvećen muškim prostitutkama, a postojale su i javne kuće isključivo za muškarce koji su bili željni zabave s drugim muškarcima. Važno je napomenuti da je odraslih muškaraca koji su se prostituirali (tzv. *exoleti*) bilo mnogo te da su preuzimali i aktivne i pasivne spolne uloge. Savršen primjer dvostrukih standarda koji su postojali kada je bila riječ o prostituciji je reakcija moralista Katona Starijeg. Jednom je prilikom pohvalio mladića koji je izlazio iz jedne javne kuće na Forumu: bilo je primjereno da se mladi muškarci prepuste užitku s profesionalcima, a ne sa suprugama drugih muškaraca. Međutim, kada ga je nekoliko dana kasnije ponovno sreo na istom mjestu, Katon ga je izgrdio: „Pohvalio sam te zato što povremeno dolaziš ovamo, ne zato što ovdje živiš.“ R. ALDRICH (ur.), Povijest gej i lezbijskog života i kulture, Sandorf, Zagreb/Beograd, 2011., str. 51.

⁹ Osim heteroseksualne i homoseksualne (muško – ženske) prostitucije, postoji niz pojava oblika prostitucije koji se mogu grupirati na sljedeće načine: po organiziranosti i načinu pribavljanja klijenata (samostalno, preko agencije ili svodnika); rizičnosti obavljanja posla (elitna, ulična); lociranosti (hotel, bar, javna kuća...); starosti prostitutke (dječja, maloljetnička, odrasla); prisilna i dobrovoljna, obredna i svjetovna. Pravni leksikon, *op. cit.* (bilj. 2), str. 1342.

¹⁰ Z. KANDUČ, Žene, zločini, zatvori: Pregled neke od središnjih kriminoloških problemskih cjelina u V. GROZDANIĆ i A. ŠELIH (ur.): Žene i kazna zatvora, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, 2001. str. 13.

¹¹ Z. KANDUČ; V. GROZDANIĆ, Prostitucija (nepoželjna tema, kažnjiva radnja i stalna pojava), Zbornik Pravnog fakulteta u Rijeci, vol. 19., br. 1., 1998., str. 36.

¹² Bilo bi zanimljivo povući paralelu i proučavati kako se promjenom statusa žena u društvu mijenjao i položaj prostitutki. Naime, kako su žene postale sve više vezane uz očinsku, odnosno muževljevu vlast u skladu sa tradicionalnim, konvencionalnim poimanjem uloge žena u obitelji i društvu tako se istovremeno događa sljedeće: „Paradoksalno je što su supruge, majke i „krepodne“ žene doživljavale sve veća ograničenja i bile podložnije tiranskim sustavima nadzora i teže kažnjavane za svako zastranjivanje, baš kao i njihove nezakonite sestre, „kćeri bluda“. R. MILES, Ženska povijest svijeta: Tko je skuhao posljednju večeru?, EPH Liber, Zagreb, 2009., str. 167.

muškarac, njezin jednak partner u odgovornosti.¹³ Istovremeno je paradoksalno povijesno gnušanje muškaraca (kao klijenata prostitutki, zbog kojih je uostalom taj zanat i uzeo tolikog maha)¹⁴ naspram žena vezano upravo uz uvijek tabuiziranu sferu seksualnosti i slijedom toga treba cijeliti Flexnerovo stajalište iz davne 1914. kao ono koje je u potpunosti ispred svoga vremena: „*Stigma i posljedice kaznenog djela (prostitucije) moraju (...) ili biti maknute od žena ili pridodane muškarcima.*“¹⁵

Sljedeća definicija iz *Pravnog leksikona* je danas uvriježena za prostituciju: „... *prodavanje tijela kao predmeta spolnoga zadovoljavanja uz novčanu ili kakvu drugu materijalnu naknadu.*“¹⁶ te je iz iste jasno da u potpunosti slijedi tradicionalno shvaćanje o prostituciji s početka 20. stoljeća. Već je spomenuto kako se prostitucija općenito tretira: „...*kao negativna društvena pojava koju se nastoji suzbijati na različite načine, od kojih i propisivanjem prostitucije kao prekršaja i kao kaznenog djela*“¹⁷ a *Kriminološki rječnik* dodaje da je prostitucija: „... *socijalnopatološka pojava, poznata od najstarijih vremena, u različitim sredinama i s vrlo različitim društvenim vrednovanjima.*“¹⁸

Ovaj kompleksni, povijesno-društveni i globalni fenomen ipak ima određene odrednice koje su nesporne i prisutne u različitim kulturama, kao i u različitim vremenskim epohama. Naime, slijedom gore napisanoga neupitno je da kod prostitucije posrijedi: „... *zajednička razmjena seksualnih usluga za materijalne vrijednosti koja uključuje sljedeće karakteristike: spolnost, emocionalnu ravnodušnost, materijalnu korist i povećani zdravstveni rizik.*“¹⁹ Ujedno je zamjetno da neka od spomenutih različitih više-manje prijepornih stajališta i definicija prostitucije naglašavaju da je riječ o zanimanju kod kojeg osobe koje se bave prostitucijom trebaju imati prava koja proizlaze iz tog rada, baš kao i sve druge osobe koje se nalaze u nekom radnom odnosu.

Objekt zaštite kod prostitucije u nacionalnim i međunarodnim zakonskim regulativama, kao uostalom i kod ostalih kaznenih djela protiv spolne slobode, jest prije svega zaštita spolnog integriteta i spolne autonomije,²⁰ ali prema nekima također i imovina (iskorištavanje nečije seksualne sfere života u svrhu financijske dobiti) kao i njezina sloboda.²¹

Povezanost prostitucije i organiziranog kriminala je nepobitna, a zanimljivo kako to pronicljivo zaključuje križevački liječnik Fran Gundrum još 1909. sljedećom logičkom konstatacijom: „... *dok će biti bludilišta, bit će trgovine sa živom robom, sa ženskinjama, bit će zavodjenja, obećanja i koječesa, samo da se osobnim interesima nekolicine kakogod udovolji.*“²² Naime, prostitucija se od početka 20. stoljeća počinje vezati uz sve rašireniju

¹³ FLEXNER, *op. cit.* (bilj. 7), str. 107.

¹⁴ Prostitutke se oduvijek prikazuju kao primjer krajnje potrošne žene ona koja je, u svakom smislu te riječi, muškarcima slobodna meta. MILES, *op. cit.* (bilj. 14), str. 185.

¹⁵ FLEXNER, *op. cit.* (bilj. 7), str. 108.

¹⁶ Pravni leksikon, *op. cit.* (bilj. 2)

¹⁷ L. MILIVOJEVIĆ ANTOLIŠ; P. MIHAJLOVIĆ; D. ŠTRK, Prostitucija u hrvatskome prekršajnom i kaznenom pravu, Policijska sigurnost, Zagreb, god. 22., broj 2, 2013., (284-296.), str. 284.

¹⁸ D. MODLY; N. KORAJLIĆ, Kriminalistički rječnik, Tešanj, Centar za kulturu i obrazovanje, 2002., str. 521.

¹⁹ M. DRAŽENOVIC, Prostitucija i sociokulturni aspekti zakonske regulacije prostitucije (u Hrvatskoj), diplomski rad (mentor dr. sc. Aleksandar Štulhofer), Zagreb, lipanj 2013. str. 3. Zanimljivo je da je ta obilježja prostitucije prepoznao Schrank koji kao karakteristike bludništva (ondašnji sinonim za prostituciju koju naziva „bludno nepoštenim obrtom“, njem. *Unzuchts-Gewerbe*) navodi: „1. Posvemašnju ravnodušnost protiv osobe, koja hoće spolno općiti; 2. Žrtvovanje tijela za neku odštetu i 3. Često opetovanje spolnog općenja s različitim osobama“. Preuzeto iz: GUNDRUM, *op. cit.* (bilj. 2), str. 15.

²⁰ S. A. ANDERSON, Prostitution and Sexual Autonomy: Making sense of the Prohibition of Prostitution, Ethics, Vol. 112, No. 4, 2002., str. 750 ,

²¹ I. KOVČO, Organizirani kriminalitet: pedofilija i prostitucija, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, vol. 5, broj 2, 1998., str. 642.

²² GUNDRUM, *op. cit.* (bilj. 2), str. 8.

trgovinu ljudima²³ pa stoga možemo govoriti o trgovanju ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja odnosno prisilnoj prostituciji kao poveznici između tih rasprostranjenih i lukrativnih²⁴ kažnjivih djela čije su žrtve u najvećem broju slučajeva žene i djeca.

Konvencija za suzbijanje trgovine bijelim robljem iz 1904. sadržavala je samo devet članaka, od kojih je većina spominjala prostituciju kao jednu od posljedica trgovine ljudima. Tako u članku 1. stoji da: „Svaka od stranaka ugovornica obvezuje se, da će postaviti posebnu vlast, koja će biti dužna da sabire sve podatke, koji se odnose na zavađanje žena i djevojaka u svrhu prostitucije u inozemstvu...“, dok članak 2. obvezuje vlade država potpisnica da: „... vode nadzor najpače na željezničkim stanicama, u lukama i tečajem vožnje u svrhu, da se pronađu oni, koji vode žene i djevojke u svrhu prostitucije“ i samo ukratko članak 3. obvezuje vlade: „... da će u granicama zakona saslušati žene i djevojke stranih narodnosti, koje se podaše prostituciji, da se ustanovi njihov identitet i njihov građanski položaj, te da se pronađe, tko ih je naveo na to, da ostave svoju imovinu.“²⁵ Aleksandar Štulhofer upozorava na razliku između prisilne prostitucije, eksploatacijske seksualne djelatnosti i seksualnog rada. Tako prisilna prostitucija označava pružanje seksualnih usluga pod prisilom (prijetnjama, iznuđivanjem ili nasiljem), dok su eksploatacijske seksualne djelatnosti one seksualne usluge žena kojima se sustavno uskraćuje ili otima zarada (najčešće je riječ o ženama koje su naslućivale da će se baviti prostitucijom, ali su zauzvrat očekivale ekvivalentnu naknadu). Stoga ti pojavni oblici itekako predstavljaju ono što bismo mogli nazvati modernim oblikom ropstva, odnosno svojevrsno „ropstvo treće generacije“. Treći oblik predstavlja seksualni rad odnosno dobrovoljnu prostituciju koju karakterizira da se radi o slobodno izabranom i relativno dobro plaćenom poslu čija je temeljna odrednica sloboda napuštanja profesije.²⁶ No objektivne okolnosti vezane uz prostituciju nerijetko dovode do toga da se s vremenom i dobrovoljna prostitucija pretvara u prisilnu.²⁷

Prostitucija zasigurno i dalje predstavlja jednu od intrigantnijih društvenih i pravnih tema kojoj se može pristupiti iz različitih aspekata,²⁸ no istovremeno je signifikantno da: „... zbunjujući aspekt ovog predmeta šutnja je običnih historičara, koja je ponekad gotovo nalik na zavjeru... Takvo stanje stvari zbunjuje, jer je nemoguće poricati da je u raznim razdobljima naše povijesti prostitucija predstavljala izraziti socijalni problem i ostavila duboke tragove u našim običajima i moralu.“²⁹ Prostitucija predstavlja specifično djelo iz sfere kaznenog prava (neovisno da li je u zakonodavstvu pojedine države regulirana kao kazneno djelo ili prekršaj) zato što je teško usporediva s bilo kojim stvarnim kaznenim djelom te je

²³ Početkom 20. stoljeća nastaju prve komisije stručnjaka i međunarodne konferencije koje se bave trgovinom ljudima (prva takva konvencija je *Međunarodna konvencija za suzbijanje trgovine bijelim robljem* iz 1904. koju je potpisalo 12. država) da bi naposljetku 30. rujna 1921. bila donesena međunarodna *Konvencija za suzbijanje trgovine sa ženama i djecom* te je istu ratificirala i Kraljevina Jugoslavija 28. veljače 1929. J. ŠILOVIĆ, *Trgovina bijelim robljem*, Pučka sveučilišna predavanja 29. i 30. januara i 1. i 2. februara 1932., Narodne novine, Zagreb, 1932., str. 28.

²⁴ Seksualna industrija predstavlja vrlo unosan posao na svjetskoj razini, jedan od profitnijih „*buisnessa*“ te je time nepresušni izvor stalnih prihoda budući da prema nekim procjenama godišnji promet od prostitucije iznosi oko 186 milijardi dolara. Preuzeto s: <http://havocscope.com/tag/prostitution>, pristupljeno 16. ožujka 2015.

²⁵ Članci preuzeti iz: *Konvencija za suzbijanje trgovine bijelim robljem*, 1904.

²⁶ A. ŠTULHOFER; Z. RABOTEG – ŠARIĆ; L. MARINOVIĆ, *Trgovanje ženama i djecom u svrhu seksualnog iskorištavanja*; Centar za istraživanje tranzicije i civilnog društva, Međunarodna organizacija za migracije (IOM), Zagreb, 2002.

²⁷ Kovčo, *op. cit.* (bilj. 21), str. 662.

²⁸ S obzirom da prostitucija predstavlja „velik moralni, društveni, socijalni, zdravstveni i ekonomski problem“, upravo se iz tih različitih pogleda može pristupiti proučavanju tog povijesno-društvenog fenomena. T. ZORKO, *Ženska prostitucija u Zagrebu između 1899. i 1934. godine*, Časopis za suvremenu povijest, god. 38., br. 1., Zagreb, 2006., str. 223

²⁹ HENRIQUES, *op. cit.* (bilj. 3), str. 5

stoga nemoguće pristupiti prostitucijom s potpunom i nužnom objektivnošću.³⁰ Ne čudi da je prostitucija u javnosti percipirana kao nekakva „specifično ženska“ kriminalna djelatnost, odnosno „ženski“ seksualni delikt (kojeg, doduše, potrebno je naglasiti ne čine samo žene) te da je u nekim američkim državama bila poznatija pod nimalo eufemističkim izrazom veliko „socijalno zlo“³¹ koje samim svojim postojanjem prijeti opstojnosti konvencionalnog obiteljskog života te društvenom redu i miru.

3. Odnos pravnog sustava prema pitanju prostitucije

Tijekom druge polovice 19. stoljeća u čitavoj Europi započinju žustre javne rasprave o pitanju kako pravno regulirati prostituciju. Tijekom dugog 19. stoljeća u svim europskim državama zbog nastanka i razvoja kapitalizma dolazi do enormnog porasta broja prostitutki.³² Ta pojava posljedica je nagle urbanizacije koja je pak produkt prvih faza industrijalizacije i urbanizacije tijekom industrijske revolucije.³³ Zbog prevelikog priljeva stanovništva (najčešće seoskog i neobrazovanog) u velike gradove nije bilo dovoljno otvorenih radnih mjesta te su stoga silom prilika mnoge žene skromnoga socijalnog podrijetla bile prisiljene baviti se prostitucijom kako bi sebi (i eventualno svojoj djeci) omogućile puko preživljavanje te tako počinje njihov bijedan život na društvenim marginama.³⁴ Uistinu, ondašnje žene imale su malo opcija u periodima recesije ili nezaposlenosti te su mnoge od njih u krajnjoj oskudici svoj „doprinos“ društvu mogle dati samo ulaskom u težak svijet prostitucije. Također, iz današnje perspektive strahovito i neprijeporno dvolično je što je jasno uočeno kako ekonomski uvjeti najčešće prisiljavaju žene u prostituciju, ali nije osuđeno siromaštvo i sustav koji ga proizvodi već samo žene.³⁵

Sustavi reglementacije, abolicije i prohibicionizma (kriminalizacije prostitucije) predstavljaju oblike državne politike prema prostituciji, tj. tri glavna sistema državne kontrole prostitucije. Četvrti oblik državne politike prema prostituciji jest potpuno toleriranje iste, odnosno njezina legalizacija, a koja je kao jedinstveni model regulacije prostitucije prisu-

³⁰ Naime, kao što kriminolog Aschaffenburg objašnjava: „*Mnoge mlade djevojke bi pribjegle krađama i prijavarama kako bi udovoljile svojoj želji za užtkom i odjećom, da im prostitucija ne omogućuje da na lakši i profitabilniji način zadovolje svoje želje (...)* Muški lopov, ulični pljačkaš, prevarant ne odgovara prostitutki, već prosjak ili lutalica.“ Stoga Aschaffenburg ne vidi razloga da se prostitucija percipira kao vrsta kaznenog „sigurnosnog ventila“ gdje država iskazuje svoju snagu i igra ulogu policajca. Preuzeto iz: E. A. JOHNSON, *Urbanization and Crime Germany 1871 – 1914*, Cambridge University Press, str. 191.

³¹ Taj je „rječiti“ naziv upotrebljen za prostituciju u zakonskim opisima Lowe i Illinois 1913., ali predstavlja i čest sinonim koji se u literaturi koristi za prostituciju u viktorijanskoj Engleskoj već od 1850ih. J. R. WALKOWITZ, *Prostitution and Victorian society: Women, class and the state*, Cambridge University Press, New York, 1980., str. 13.

³² Nije stoga bezrazložno da je prostitucija u tom razdoblju proučavana kao: „... socijalni fenomen ogromnih razmjera.“ R. J. EVANS, *Prostitution, State and Society in Imperial Germany, Past and Present*, Oxford University Press, No. 70, 1976., str. 106

³³ Zahtjevi industrijskog društva krajem 19. stoljeća doveli su do shvaćanja kako je za razvoj društva nužna i ženska radna snaga. No općepoznato je da žene su dobivale znatno nižu plaću od muškaraca i da su bile isključene iz stručnih zanimanja te da su zajedno sa djecom uglavnom cjelodneвно radile na iznimno opasnim radnim mjestima u često stravičnim uvjetima, npr. u rudnicima ili velikim tvornicama. Te nepravde su bile svjesne i same radnice: „... zapašljuju se samo ženski radnici, jer se njima, pod izlikom da su samo ženski radnici, daje plaća toliko niska da to nitko ne može ni zamisliti. Najbolje radnice zarađuju za jedan tjedan najviše 2-3 forinti, ali većina među njima, još djeca, koja prema obrtnom zakonu ne bi ni smjela biti zaposlena, dobivaju svega 60 krajcera na tjedan (...) Po ovoj sadašnjoj plaći savršeno pristaje poslovice: *Za umiranje previše, za život premalo!*“ U: *Der Arbeitfreund*, br. 5, Zagreb, 1875. Članak preuzet iz zbirke: *Žene Hrvatske u radničkom pokretu (do aprila hiljadu devetsto četrdeset prve)*, Konferencija za društvenu aktivnost žena Hrvatske, Zagreb, 1967., str. 2.

³⁴ Javnosti je bio serviran mit o karijeri u prostituciji kao o „putu bez povratka“, gubitku čistoće duše, prepuštanju vražjim silama/podzemlju i sl. E. WILSON, *What is to be Done About Violence Against Women*, Penguin, 1983., str. 100.

³⁵ HERŠAK., *op. cit.* (bilj. 6), str.

tan u današnjoj Nizozemskoj.³⁶ Spomenuti pristupi u pravnoj regulaciji prostitucije (izuzev, dakako, njezine legalizacije) bili su prisutni u europskim državama krajem 19. i početkom 20. stoljeća. Pritom se ne smije zaboraviti kako se ambivalentan odnos prema prostituciji (koji je vidljiv ovisno o tome postoji li manji ili veći stupanj društvene tolerancije naspram prostitucije) uvijek i u svim društvima ogleda u sljedećem: potpunom moralnom odbacivanju prostitucije s jedne strane i pomirljivom shvaćanju neizbježnosti prostitucije (i u skladu s time nužne zakonodavne regulacije) s druge strane.

3.1. Reglementacija

Reglementacija prostitucije predstavlja pojavu u kojoj vlast prostituciju stavlja pod svoj državni i institucionalizirani nadzor te se prostitucijom mogu baviti samo osobe koje su uspjele ishoditi dozvolu vlasti. Sustav regulacije prostitucije dominirao je tijekom 19. stoljeća u vodećim europskim zemljama Njemačkoj, Austriji, Italiji i Velikoj Britaniji, čija regulativa će biti analizirana u radu, ali i u ostatku europskog kontinenta. Razlog tome bio je, osim porasta broja prostitutki zbog spomenute industrijalizacije i urbanizacije te porasta oboljelih od veneričnih bolesti, početak poimanja prostitucije kao socijalno-medicinskog problema koji stoga zahtijeva hitru državnu akciju.

Začetke reglementacije nalazimo već u pragmatičnom rimskom pravu te u staroj Grčkoj. U Rimu je tako 180. godine prije nove ere donesen poseban zakon kojime se prostitutkama koje su posjedovale posebnu dozvolu izdanu od strane države (tzv. *licenciu stupi*) omogućuje bavljanje prostitucijom, ali samo u za to predviđenim četvrtima.³⁷ U Ateni je pak znameniti zakonodavac Solon 594. prije nove ere radi zaštite braka osnovao državne javne kuće nazvane *dicteria* u kojima su se: „... nalazile žene koje je kupovala država u ime puka kojemu su služile. U neku su ruku to bile javne službenice; nisu imale nikakva prava da biraju svoje mušterije već su stajale na raspolaganju svima onima koji bi naišli. Uplaćene pristojbe, ma kako bile, pripadale su državi, te su se upotrebljavale za tekuće izdatke.“³⁸ Nisu usamljene ideje o tome da su države licemjerno (kako starovjekovne, tako i one moderne) dopuštale reglementaciju prostitucije ne samo zbog nužne kontrole nad istom već prvenstveno zbog otklanjanja zarade prostitutkama putem oporezivanja.

U novijem dobu, odnosno tijekom 19. i početkom 20. stoljeća za reglementaciju prostitucije zadužena je policija, odnosno policijske službe s zvaničnim nazivima poput čudoredna (zdravstvena) policija ili vod za suzbijanje nemoralnosti.³⁹ Reglementaristička doktrina opisuje i tolerira prostituciju kao „nužno zlo“⁴⁰ koje mora biti nadzirano kako bi se suzbila potencijalna društvena šteta, odnosno: „Prostitucija je priorna, a reglementacija njen tužni

³⁶ „Liberalni duh multikulturanog nizozemskog društva odredio je prostituciju kao normalnu, pa čak i poželjnu pojavu. Sama prostitucija u Nizozemskoj oduvijek je bila tolerirana, a zabranjeni su bili jedino bordeli. Ukidanje zabrane vođenja bordela 2000. smatra se činom legalitacije prostitucije u Nizozemskoj...“ Š. MATAK, A. VARGEK, Trgovanje ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja – utječe li legalizacija prostitucije na smanjenje trgovanja ljudima?, Pravnik, br. 1. (92), 2012. god 46., str. 71-74.

³⁷ Y. KNIBIEHLER, Seksualnost kroz povijest, Agam, Zagreb, 2004., str. 172.

³⁸ HENRIQUES, op. cit. (bilj. 3), str. 166.

³⁹ T. MARKOVIĆ, Prostitucija (skripta iz socijalne patologije), Visoka defektološka škola Sveučilišta u Zagrebu, 1965., str. 22.

⁴⁰ „Prostitucija je nužno ili čak funkcionalno zlo jer: a) je učvršćuje ugledne društvene institucije (na primjer obitelji i monogamnu bračnu vezu); b) jer je zbog nje manje silovanja i drugog spolnog nasilja; c) jer omogućuje spolno općenje osobama koje zbog svoje neprivlačnosti (ili nekih drugih, tjelesnih ili psihičkih, nedostataka) imaju poteškoće u uspostavljanju spolnih kontakata s osobama istog ili drugog spola; d) jer omogućuje zaradu (a time i preživljavanje ili čak posve zadovoljavajući životni standard) osobama koje se njime bave.“ KANDUČ; GROZDANIĆ, op. cit. (bilj. 11), str. 33. Prvi koji je prostituciju nazvao i smatrao „nužnim zlom“ (iako je osobno propovijedao askezu i nerazrješivost bračne veze) bio je srednjovjekovni mislilac Toma Akvinski. - Opća enciklopedija jugoslavenskog leksikografskog zavoda, op. cit. (bilj. 70), str. 656.

*postulat i posteriorna pojava.*⁴¹ Ujedno je jasno da takva strogo nadzirana prostitucija zbog zaštite javnog reda, mira i ćudoređa nikako nije smjela biti previše uočljiva i dostupna, već je bila prikrivena ili čak posve getoizirana (kao što je uostalom i danas u suvremenim četvrtima u gradovima gdje je prostitucija legalizirana, poznatijima pod nazivom *red light district*).⁴² Iz toga slijedi da prostitutka nije smjela slobodno obavljati svoj zanat na gradskim ulicama već isključivo u za to predviđenim kućama i to samo ako je bila ubilježena u policijskom registru.

Pojedini autori navode da se reglementacija prostitucije može javiti u četiri oblika: javne kuće, kasernacija, slobodno stanovanje s ograničenim kretanjem i slobodno kretanje.⁴³ Od spomenutih, najraširenije su bile javne kuće u kojima su prostitutke bile pod kontrolom vlasnika kuće, u zavisnom položaju i prisiljene primati sve klijente. Za prostitutke je najpogodniji oblik za obavljanje njihove djelatnosti i stanovanja bila takozvana kasernacija koja predstavlja: „... lokalizaciju javnih prostitutki u jednog zgradi, ali bez vlasnika. Svaka prostitutka ima svoj stan i vodi samostalno ekonomiju (...) Tu su javne povrede svedene na najmanju mjeru, socijalni položaj prostitutki najviše zaštićen od zlouporaba i omogućena laka i sigurna kontrola.“⁴⁴

Unatoč raširenosti reglementacije prostitucije u europskim državama, javljaju se brojni kritičari takvog uređenja prostitucije, među kojima se ističu feministički abolicionistički pokreti. Mnogi istraživači smatraju kako je reglementacija prostitucije pogodovala raširenosti trgovine ljudima jer policiju nije zanimao način na koji su prostitutke došle u javne kuće, dok su pristaše reglementacije u osnovi dijelili prosvjetiteljsko uvjerenje o slobodi volje svih ljudi.⁴⁵ Činjenica da je najveći broj žena u javne kuće stizao prisilno, otvoreno ili prikriveno, nije nikoga zanimala. Svi su oni dijelili mišljenje da reglementacija prostitucije nije uspjela u nastojanju da poboljša položaj prostitutki ni u suzbijanju raširenosti spolnih bolesti, što su joj bili temeljni proklamirani ciljevi. Problematičnim su smatrali što su se zdravstvenim pregledima bile dužne podvrgnuti prostitutke, ali ne i njihovi brojni klijenti (a često su upravo oni bili uzročnici bolesti) koji su dalje prenosili bolest na svoje zakonske supruge i/ili izvanbračne partnerice.

U svojoj borbi protiv reglementacije prostitucije zanimljivu usporedbu s djelatnošću lopova („*tat H.*“) daje Josip Šilović: „*Neka država odredi, da se svaki ima prijaviti, koji se hoće krađom baviti i neka mu dade obrtnicu, za koju hoće ubrati veliki porez. Kad prostitutke mogu dobiti dozvolu i knjižice za svoj zanat, koji također nije pošten, zašto ne bismo i mi?*“⁴⁶ Šilović čak smatra da je reglementacija prostitutki bila suprotna ondašnjim temeljnim ustavnim načelima, i to konkretno temeljnim odredbama o ravnopravnosti i osobnoj slobodi svih ljudi. Kršenje proklamirane ravnopravnosti svih ljudi vidi u tome što su od svega stanovništva jedino prostitutke bile obvezne odazvati se liječničkom pregledu te je samim time vidljivo da se radi o nejadnakom postupanju prema prostitutkama, a u odnosu na ostale poštene žene i muškarce.

Osim svojevrzne neustavnosti reglementacije (ako prihvatimo Šilovićev stav), mnogi Šilovićevi suvremenici upozoravaju kako se reglementacija u praksi pokazala neuspješnom i zbog toga što se ona protivi načelu morala jer omogućava postojanje dvostrukog morala: jednog morala za žene, a drugog za *ljude*.⁴⁷ Naime, u sustavu reglementacije jedino su prostitutke bile redovito kontrolirane i samo su one morale ići preglede, a ne i *ljudi*, tj. muš-

⁴¹ V. BABIĆ, Za ili protiv abolicije, Kriminal, Zagreb, 1932., str. 22.

⁴² KANDUČ; GROZDANIĆ, *op. cit.* (bilj. 11), str. 34.

⁴³ D. RADULOVIĆ, Prostitucija u Jugoslaviji, Zavod za izdavačku djelatnost Filip Višnjić, Beograd, 1986., str. 167.

⁴⁴ B. KONSTANTINOVIĆ, F. Baha, Beograd, 1930., str. 49.

⁴⁵ RADULOVIĆ, *op. cit.* (bilj. 43), str. 168.

⁴⁶ ŠILOVIĆ, *op. cit.* (bilj. 23), str. 111.

⁴⁷ *Ibid.*

karci, koji su zapravo češće oboljevali od spolnih bolesti.⁴⁸ Pregledi su se često održavali samo reda radi tj. liječnicima su predstavljali nemili dio posla koji su obavljali isključivo radi ispunjenja zakonske obaveze, a ne radi altruističkih pobuda, kao što bi to bila pomoć izlječenju prostitutke i suzbijanje široko rasprostranjenih spolnih bolesti. Kako god, spomenuti pregledi nisu ispunili svoju ulogu u potpunosti jer čak ni reglementirane prostitutke nisu redovito odlazile na iste, dapače, mijenjale su prebivalište kako bi umakle policijskom i liječničkom nadzoru. Uopće nije prijeporno da je bilo mnogo više tajnih prostitutki od onih reglementiranih te je pitanje u kakvim su uvjetima živjele takve tajne, nenadzirane prostitutke. Kako bi dobile status reglementiranih prostitutki morale su biti starije od 18 godina, a nažalost općepoznato je da je većina prostitutki mnogo ranije počela obavljati tu nečasnu djelatnost. Flexner uviđa neopstojnost reglementacije u društvu jer ako maloljetne prostitutke nisu upisane, sistem reglementacije propada, a kad bi one bile upisane, društvo bi učinilo jednu infamiju.⁴⁹

3.2. Abolicija

Porastom svijesti o često neljudskim i nehigijenskim uvjetima u kojima su stanovale prostitutke jačaju ideje kako prostituciju treba drugačije regulirati. Postaje jasno da kod prostitucije muškarci veće platežene sposobnosti i moći iskorištavaju nemoć i bijedu prostitutki, koje postojećim reglementacijskim mjerama nisu nipošto bile dovoljno zaštićene niti im je bio iole poboljšan društveni položaj.⁵⁰ Abolicionistički orijentirani istraživači prostitucije još u međuratnom razdoblju skreću pažnju o višeslojnosti prostitucije, odnosno o tome kako je ona „*socijalna pojava, određena mnogo više socijalnim uzrocima nego zakonima države, i borba protiv nje ima prije svega da se vodi socijalnim mjerama, a tek u drugom redu zakonom jer zakon ima sekundarnu ulogu. Prije svega imaju se upotrijebiti mjere, koje imaju direktan cilj: suzbijanje širenja te pojave i to ravnopravno prema muškarcima i ženama.*“⁵¹ Prilikom zakonske regulacije prostitucije postavljaju se dva temeljna pitanja: ona zaštite javnog morala te zaštite zdravlja.

Abolicionistički pokret bio je protiv reglementacije prostitucije i unutar toga zalagao se za zatvaranje javnih kuća te je ujedno abolicijski pristup usmjeren prema onima koji (za razliku od prostitutki) posjeduju „moć izbora“ i koji iskorištavaju prostitutku, tj. prema svodnicima, trgovcima ljudima i osobama koje kupuju usluge prostitutki (koje su poznatije pod pojmom klijenti). Ključno u njihovom pristupu je to što abolicionisti smatraju da prostitucija sama po sebi ne bi trebala biti kažnjiva, ali da bi trebalo kažnjavati povezane aktivnosti kako bi se otežalo bavljenje tim poslom. Stoga proizlazi da su pristaše abolicije prostitucije nastojali reagirati na strukturalno, ekonomsko, psihološko i fizičko nasilje koje je neraskidivo povezano s prostitucijom. Ujedno nastoje ponuditi niz alternativnih mjera za osobe koje se bave prostitucijom te iz toga proizlazi da osjećaju svojevrsnu senzibilnost prema tim osobama.

Nakon reglementacije abolicija predstavlja novu vrstu regulacije prostitucije u nizu europskih zemalja početkom 20. stoljeća. Abolicionističke ideje tako redom prihvaćaju: Velika Britanija 1883. (u cijelom imperiju 1886.), potom Norveška 1890., Švedska 1919., Danska 1901., Nizozemska i Bugarska 1911. te Čehoslovačka i Poljska 1922.⁵²

⁴⁸ Tomu u prilog govori podatak prema kojemu je 1925. od ukupno pregledanih u svim ambulantomama u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca, 27.358 osoba bolovalo je od veneričkih bolesti. Od toga, većinu su činili muškarci i to 18.873, dok je oboljelih žena bilo 8.485. Prema tome bilo je 65% bolesnih muškaraca, a svega 35% bolesnih žena. *Ibid.*

⁴⁹ FLEXNER, *op. cit.* (bilj. 7), str. 54.

⁵⁰ ANDERSON, *op. cit.* (bilj. 20), str. 755.

⁵¹ KONSTANTINOVIĆ, *op. cit.* (bilj. 44), str. 66-67.

⁵² F. ČULINOVIĆ, *Žene u našem krivičnom pravu*, Globus, Beograd, 1934., str. 114.

3.3. Prohibicija

Prohibicijski pristup rješavanja problema prostitucije, odnosno kriminalizacija prostitucije, razlikuje se od abolicijskog po tome što inkriminira sve sudionike u procesu prostitucije, uključujući i same osobe koje se bave prostitucijom.⁵³ U grubo proizlazi da prohibitionisti smatraju kako treba kažnjavati kako pružatelja usluge, tako i klijente te svodnike. Pristaše prohibicijskog pristupa u regulaciji prostitucije bili su uvjereni da će zakonsko kažnjavanje svih subjekata uključenih u prostituciju iskorijeniti problem prostitucije i s njome povezanih aktivnosti (ili je bar staviti pod potrebitu veću državnu i društvenu kontrolu).

Ističući teške uvjete u kojima su živjele i radile prostitutke moralisti se početkom 20. stoljeća nastoje izboriti za kriminalizaciju prostitucije. To se u konačnici u nizu europskih zemalja događa prije ili neposredno nakon Drugog svjetskog rata (npr. Italija je ukinula prostituciju tek 1958.), dok je to Rusija učinila već 1919.⁵⁴ Prostitutke su u Sovjetskom Savezu bile preodgajane u radnim logorima, no ni te represivne mjere nisu davale zadovoljavajuće rezultate, budući da je već 1922. došlo do porasta broja prostitutki.⁵⁵

Zakonska inkriminacija prostitucije ne samo da zabranjuje sve radnje u vezi s organiziranjem prostitucije već time prostituciji oduzima status društveno priznate (makar nepoželjne) profesije, što automatski gura prostituciju i prostitutke na samu marginu društva i u sferu ilegalnosti. Zapravo uočljivo je da je zabrana prostitucije kao odraz stavova prema prostituciji u razvijenim europskim zemljama tijekom tridesetih godina 20. stoljeća uperena prije svega protiv ulične prostitucije, pri čemu ulične prostitutke kao najsiromašnije i najbespravnije prostitutke, bivaju stavljene pod državnu kontrolu.⁵⁶ Mnogi istraživači, suvremenici takve regulacije, upozorili su kako administrativno kažnjavanje prostitutki ne postiže skoro nikakve efekte.

Zakonskim zabranama prostitucije i nizom represivnih mjera koje su pratile kriminalizaciju nastojalo se smanjiti obujam rasprostranjenosti prostitucije, međutim ona u svim državama, pa tako i u Hrvatskoj i Jugoslaviji nakon njezine zabrane 1934., opstaje široko rasprostranjena kao tajna, nelegalna prostitucija.

4. Komparativni prikaz zakonske regulacije prostitucije u europskom okruženju

Novije studije pokazale su da je prostitucija (onakva kakvu je poznajemo danas) kulturno i povijesno specifična pojava koja se postupno oblikovala tek na koncu 19. i na početku 20. stoljeća.⁵⁷ Naime, većina europskih zemalja je tijekom navedenog razdoblja detaljno regulirala prostituciju pod utjecajem Francuske i stajališta koja su o istoj temi početkom 19. i tijekom 20. stoljeća iznijeli Francuzi Alexandre-Jean-Baptiste Parent-Duchâtelet i povjesničar Alain Corbin.⁵⁸ Parent-Duchâtelet je smatrao da prostitucija predstavlja istodobnu prijetnju javnom miru i zdravlju. Iako je držao nemogućim da se prostitucija iskorijeni u tadašnjem društvu, ipak je smatrao ostvarivim da prostitucija bude zadržana pod strik-

⁵³ Ono što se danas naziva kriminalizacijom nekog protupravnog ponašanja, tijekom 19. stoljeća bilo je poznatije pod terminom prohibicija pa budući da se ovaj rad bavi povijesnim reguliranjem prostitucije zadržan je u duhu rada stariji naziv. M. F. SHAVER, *Prostitution: A Critical Analysis of Three Policy Approaches*, Canadian Public Policy, University of Toronto Press, vol. 11, no. 3, 1985., str. 493.

⁵⁴ RADULOVIĆ, *op. cit.* (bilj. 43), str. 182.

⁵⁵ O. PETAK, *Socijalni i socijalno – psihološki faktori regrutiranja uličnih prostitutki*, magistarski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1980., str. 124-128.

⁵⁶ RADULOVIĆ, *op. cit.* (bilj. 43), str. 186, 188.

⁵⁷ KANDUČ, GROZDANIĆ, *op. cit.* (bilj. 11), str. 27.

⁵⁸ DRAŽENOVIĆ, *op. cit.* (bilj. 19), str. 36.

tnom državnim kontrolom i tako svedena u „optimalne“, odnosno podnošljive društvene okvire. Corbin pak analizira prostituciju ukazujući pritom na uočljivu „međusobnu isprepletenost diskursa gradskih autoriteta, higijeničara, policije i sudstva.“⁵⁹ Naporima spomenutih subjekta nastaju zakonodavstva (prvo na području Francuske, odakle se potom brzo šire ostatkom Europe) kojima se dozvoljava prostitucija, ali pod taksativno navedenim brojnim zakonskim ograničenjima.

Prostitucija je smatrana društvenim problemom koji je bio vezan ponajviše uz stanovništvo na samim društvenim marginama te je iz današnje perspektive uočljivo predano nastojanje u ostvarivanju cilja većine europskih država u tom periodu da kontroliraju prostituciju i osobe koje se bave prostitucijom, odnosno, kako Henriques primjećuje radi se o počecima dugog niza europskog zakonodavstva kojim se težilo da se kontrolira ili suzbije prostitucija.⁶⁰ Iako je prostitucija bila tolerirana u većini europskih država u 19. stoljeću, već krajem tog stoljeća nastaju pokreti kojima se prostitucija nastoji zabraniti, što se zbog velikog javnog pritiska i dogodilo tijekom 20. stoljeća. No, prije zakonske zabrane prostitucije početkom 20. stoljeća su nastupile velike promjene u prostituciji. Naime, došlo je do njezine veće raširenosti zbog potreba vojske i do povećanja broja svodnika, što dovodi do sljedeće, za prostitutke izrazito nepovoljne, situacije: „Udaljene od svojih životnih veza, bile su prisiljene na ovisnost o svodnicima radi osiguranja emocionalne stabilnosti i za zaštitu od legalnih autoriteta. Štoviše, velika prevalencija svodnika u ranom 20. stoljeću značila je da se prostitucija preobrazila iz trgovine u kojoj su dominirale žene u trgovinu u kojoj dominiraju muškarci te da se povećao broj trećih strana čiji je interes bio da žene što dulje ostanu na ulici.“⁶¹

U nastavku slijedi kratki osvrt na pravnu regulaciju prostitucije u pojedinim europskim zemaljama (Njemačkoj, Austriji, Italiji, Velikoj Britaniji te Bosni i Hercegovini) tijekom 19. i početka 20. stoljeća, uz opasku da je svaka od njih unatoč temeljnim sličnostima u regulaciji prostitucije imala svoj specifični pristup u konkretnom nastojanju da riješi problem prostitucije u društvu, na što su, dakako, utjecali prije svega raznorazni socijalni i i ekonomski faktori, a potom i zdravstveni, vjerski, utjecaj tradicije, raširenost patrijarhata u društvu i slično.

4.1. Njemačka

Već je znamenita *Constitutio Criminalis Carolina* Karla V. iz 1532., usvojena u njemačkom Reichstagu u Regensburgu, sadržavala dvije odredbe kojima se kažnjavalo svodništvo. U članku 122. (njem. *Straff der jhenen so jre eheweiber oder kinder durch böses geniess willen williglich zū unkeuschen wercken verkaufen*) propisano da je svatko tko u svrhu bludničenja podvodi svoju suprugu ili djecu nečasno i da treba biti kažnjen slukladno važećem običajnom pravu. U sljedećem članku 123. (njem. *Straff der verkuppelung vnd hellffen zum ehebruch*) normirano je također svodništvo pri čemu je određeno da počinitelj može biti kako muška, tako i ženska osoba koja navodi nedužne mlade djevojke na blud ili pak smještajem bludnica u svojoj kući omogućavaju bludničenje. Kao kazne navode se izgon iz zemlje, stavljanje u klade, odsijecanje uha, šibanje, kao i ostale kazne koje su se mogle odrediti prema okolnostima slučaja i savjetu pravnih znalaca.⁶² No potrebno je

⁵⁹ *Ibid.*

⁶⁰ HENRIQUES, *op. cit.* (bilj. 3), str. 33.

⁶¹ WALKOWITZ, *op. cit.* (bilj. 31), str. 128.

⁶² H. ZOEPFL, Die Peinliche Gerichtsordnung Kaiser Karl's V. nebst der Bamberger und der Brandenburger Halsgerichtsordnung sämtlich nach den ältesten Drucken und mit den Projecten der peinlichen Gerichtsordnung Kaiser Karl's V. von den Jahren 1521 und 1529, Akademische Verlagsbuchhandlung von C. F. Winter, Heidelberg, 1842., str. 237-238.

napomenuti kako, pored navedenih odredbi o svodništvu, *Carolina* nije sadržavala odredbu kojom bi se predvidjelo kažnjavanje prostitutki. To ipak ne znači da je prostitucija bila nekažnjiva, nego to da je njezino kažnjavanje ostalo u domeni dotadašnjih lokalnih prava u pojedinim njemačkim zemljama. Kazne izricane prostitutkama u Njemačkoj tijekom 17. stoljeća primjer su krajnje okrutnosti i sadističkog postupanja prema počiniteljicama. Sljedeća dva primjera tomu govore u prilog, a prikaz su živopisnog i mučnog svjedočanstva nürnbergskog krvnika Franza Schmidta, koji se ujedno nalazio u ulozi izvršitelja drakonskih kazni: „*Anni Peyelstainin iz Nürnberga, zato što je spolno općila s ocem i sinom te još 21 muškarcem i mladićem, s prešutnim odobrenjem svojega muža, odrubljena je glava mačem, u stojećem položaju. Ursula Grimin, gostioničarka, prostitutka, vlasnica javne kuće i svodnica postavljena je na stup srama, bičevima gonjena do klada, gdje je žigosana na oba obraza i poslije bičevima izgnana iz grada.*“⁶³

U Njemačkom Carstvu, osnovanom 1871. pod vodstvom pruskog kancelara Otta von Bismarcka, od 1850ih godina odvijala se ubrzana preobrazba u industrijsko i urbanizirano društvo, i to nezapamćenom brzinom kakva nije bila ni blizu prisutna ni u jednoj ondašnjoj naciji.⁶⁴ Promjenjene društvene okolnosti znatno su povećale potražnju za prostitutkama te je bilo nužno organizirati efikasan sustav državnog nadzora nad njihovom djelatnošću.⁶⁵ Ujedno je potrebne napomenuti kako ženske nedaće vezane uz njihov marginaliziran društveni položaj nisu bile bolje rješene u viktorijskoj Engleskoj, negoli što su to bile u pozitivnom zakonodavstvu Bismarckove Njemačke. Ipak, specifičnost Njemačke je da je subordinacija, odnosno podređenost žena bila izraženija negoli u ostalim zapadnim društvima, što se onda očitivalo i u pozitivnopravnom uređenju prostitucije.

Nakon njemačke unifikacije u periodu od 1866. do 1871., na snagu stupa njemački Kazneni zakon (njem. *Reichstrafgesetzbuch*)⁶⁶ za cijelu sada jedinstvenu zemlju i u njemu se bavljenje prostitucijom regulira u tri odredbe.⁶⁷ Članak 180. propisuje da će se zbog svodništva (njem. *Kuppelei*) kazniti zatvorom svatko tko iz navike ili koristoljublja svojim posredovanjem, pružanjem ili stvaranjem prilike potiče blud. Uz kaznu zatvora, bila je predviđena mogućnost gubitka građanskih prava, kao i mogućnost stavljanja pod policijski nadzor. U članku 181. određeno je kažnjavanje svodništva i u onim slučajevima kada ono nije bilo počinjeno iz navike ili koristoljublja, i to: 1) ako su u svrhu poticanja bluda bili

⁶³ A Hangman's Diary, being the journal of Master Franz Schmidt, public executioner of Nuremberg, 1573-1617, London, 1928., Reprint Monntclair, 1973., str. 26.

⁶⁴ U Berlinu se broj stanovnika između 1850. i 1910. povećao s 172.000 na preko 2 milijuna, dok je u Hamburgu u tom periodu porast populacije iznosio s 130.000 na preko milijun stanovnika. Dotad su jedini milijunski europski gradovi bili Pariz i London te je stoga u njima borba s prostitucijom koja je uzela maha starijeg datuma. EVANS, *op. cit.* (bilj. 35), str. 108. Također, naglo se povećao i broj novootvorenih radnih mjesta u periodu od 1882. do 1907. za oba spola, kao i broj zaposlenih: ukupni broj zaposlenih porastao je sa 18 na 27 milijuna, od čega od prvotnih 4.3 milijuna žena 1907. taj se broj povećao na čak 8.2 milijuna. JOHNSON, *op. cit.* (bilj. 30), str. 185.

⁶⁵ Smatra se da je do kraja 19. stoljeća broj prostitutki u Njemačkoj varirao između 100.000 i 200.000, a uoči Prvog svjetskog rata iznosio čak oko 330.000. *Ibid.*

⁶⁶ Pruski Kazneni zakonik iz 1851. je utjecao na spomenuti Kazneni zakonik njemačkog Reicha iz 1871. Taj Zakonik je prilagođavan potrebama vremena putem brojnih novela, ali je pod nazivom Kazneni zakonik (njem. *Strafgesetzbuch*) na snazi i danas.

⁶⁷ Dvije norme vezane uz regulaciju prostitucije u Njemačkom kaznenom zakoniku (čl. 180. i 181.) pripadaju široj skupini normi nazvanoj „Kaznena djela i prijestupi protiv morala“, koju su među ostalim činili još 13 seksualnih kaznenih djela, dok je treća norma (čl. 361. st. 6) bila sadržana u dijelu posvećenom „Prekršajima“. Zanimljivo je da spomenuta kaznena djela činila manji udio u svim osuđujućim presudama u Njemačkoj: samo oko 2% u 1883., dok je zanimljiv blagi ali konstantni porast tih djela prije Prvog svjetskog rata u strukturi svih kaznenih djela kada čine oko 3,5%. Prostitucija nije zauzimala posebno mjesto u nacionalnim izvješćima počinjenih kaznenih djela iz razloga što žene koje nisu poštivale seksualni „red“ su nužno bile bez prava i subjekti arbitrarnih policijskih djelovanja. E. R. DICKINSON, Policing Sex in Germany 1882 – 1992: A Preliminary Statistical Analysis, *Journal of the History of the Sexuality*, vol. 16, , No. 2, 2007., str. 212, 218.

primjenjeni podmukli trikovi (njem. *hinterlistige Kunstgriffe*)⁶⁸; 2) ako je okrivljenik prema osobi koja bludniči bio u odnosu roditelja i djece, skrbnika i štíćenika, duhovnika, učitelja ili odgajatelja i njima povjerene osobe. Propisana kazna bila je kumulativno strogi zatvor i gubitak građanskih prava, uz mogućnost stavljanja pod policijski nadzor. Iz propisane kazne vidljivo je kako je zakonodavac potonji oblik svodništva iz čl. 181. smatrao težim kažnjivim djelom, zločinom, dok je obično svodništvo iz čl. 180. predstavljalo prijestup. Također, vidljivo je kako podvođenje žene od strane njezina muža nije bilo smatrano težim oblikom podvođenja.⁶⁹ Od navedenih odredbi o svodništvu bitno se razlikovao članak 361., stavak 6., kojim je iznimno omogućeno tolerirano profesionalno bavljenje prostitucijom pod kontrolom policije. Spomenuti članak propisivao je mogućnost uhićenja ženske osobe koja se zbog profesionalnog bavljenja prostitucijom nalazila pod policijskim nadzorom, i to ako je ona u obavljanju svoje djelatnosti postupala protivno policijskim propisima čija je svrha bila očuvanje zdravlja, javnoga reda i morala, odnosno ako se radilo o ženskoj osobi koja se neregistrirano profesionalno bavila prostitucijom te se stoga nije nalazila pod policijskim nadzorom. Iz potonjeg proizlazi kako je čl. 361. st. 6. davao je izričitu ovlast policiji da uhiiti i naredi da se svatko koga se osnovano sumnjiči da se bavi prostitucijom podvrgne obaveznom zdravstvenom pregledu kako bi se ustvrdilo boluje li od neke spolne bolesti.⁷⁰ Očito je taj pregled bio iznimno neugodan jer prema svjedoku tog vremena Samuelu Kelleru je isti po svemu analogan „modernom vještíćjem suđenju.“⁷¹

Bavljenje prostitucijom bilo je omogućeno samo osobama koje su posjedovale dozvolu izdanu od strane policije (svojevrstu licencu), a posjedovanje iste bilo je vezano uz određene uvjete, prvenstveno redovito podvrgavanje spomenutim zdravstvenim pregledima, ali i ponašanje sukladno propisanim zahtjevima vezano uz odijevanje, mjesto stanovanja, izlaske u javnost.⁷² Dakle, iz navedenog proizlazi da je kazneni zakon dozvoljavao policiji registraciju prostitutki te su iste mogle slobodno obavljati svoj obrt koji je bio oporezovan kao svaki drugi. Ipak, u nepovoljnom je položaju bila prostitutka koja se „*podaje razvratnosti bez policijske dozvole, bit će zatvorena i do krvi batinana u popravištu po policijskim organima.*“⁷³

Članak 180. bio je u diskrepanciji sa spomenutim člankom 361. st. 6. što je stvaralo nepotrebnu pravnu nesigurnost i kontoverze u sferi ionako moralno obojane i stoga zakonski i društveno nezgodne radnje kao što je prostitucija te je spomenuta činjenica omogućavala veliku mogućnost proizvoljnih zakonskih interpretacija. Naime, članak 180.

⁶⁸ Podmukli trikovi primjenjeni u svrhu poticanja bluda nisu morali imati moć zavaravanja, dovoljno je bilo da se njima bludničenje čini primamljivim i blještavim. Kao primjeri podmuklih trikova navodili su se: namamljivanje na osamljena mjesta, zavaravanje blistavom budućnošću, kao i svako drugo obmanjivanje, zlouporaba uglednoga imena, davanje primamljivih pića i slično. A. F. BRENER, *Lehrbuch des Deutschen Strafrechtes*, Achtzehnte Auflage, Verlag von Bernhard Tauchnitz, Leipzig 1898., str. 471.

⁶⁹ C. LUEDER, *Das Strafgesetzbuch für das Deutsche Reich vom 15. Mai 1871 nach Novelle vom 26. Februar 1876, nebst Einführungs- und Abänderungs- Gesetz*, Verlag von Andreas Deichert, Erlangen, 1876., str. 50-51.

⁷⁰ Nije bezrazložno Njemačko Carstvu opisivala upravo sljedeća maksima: „Sigurne ulice u dobro organiziranoj policijskoj državi.“ JOHNSON, *op. cit.* (bilj. 30), str. 15.

⁷¹ S. KELLER, *Wird die Sittlichkeitsbewegung siegen? Vortrag, Gehalten im Architekten Hause zu Berlin am 1. April 1892*, Berlin, 1892., str. 7-10.

⁷² Svaki njemački grad je više ili manje detaljno određivao svakodnevni život prostitutki, koje su bile podvrgnute nizu zabrana, primjerice zabrani posjedovanja kućnih ljubimaca, posjećivanja određenih ulica, četvrti, ali i javnih ustanova poput kazališta i knjižnica. Prema jednom istraživanju iz 1887. koje je obuhvaćalo 786 njemačkih gradova, njih čak 218 imalo je neku vrstu interne regulacije djelatnosti prostitutki. Te su regulacije često bile toliko iscrpne da su svojim detaljnim sadržajem onemogućavale prostitutke u korištenju niza životnih sadržaja te su stoga umnogome bile obespravljene naspram običnih građana u toj mjeri da je oko 80 do 90% njih nastojalo izbjeći policijsko registriranje. Ono se odvijalo, kako je već rečeno, ne samo dobrovoljno već i kad su prostitutke zatečene u počinjenju kaznenog djela ili zbog osnovane sumnje te je tako više od 1.000 ženskih osoba bilo uhićeno zbog tog stupnja vjerojatnosti u počinjenje tog kaznenog djela. *Ibid.*, str. 217.

⁷³ ŠILOVIĆ, *op. cit.* (bilj. 23), str. 19.

bio je usmjeren protiv vlasnika bordela i posrednika te se njime silom zakona zahtijeva progon vlasnika bordela i svodnika, što je također učinilo ilegalnim bordele kontrolirane od strane policije te je spomenuti članak policiju koja je obavljala nadzor nad bordelima doveo u neugodnu opasnost da bude obavljajući svoj posao optužena za posredovanje u prostituciji koja, spomenuto je, zakonski predstavlja kazneno djelo. Upravo se iz tog razloga zatvaraju državni bordeli kontrolirani od strane policije u nizu njemačkih gradova koji uključuje Hannover 1866., Frankfurt 1867.,⁷⁴ Köln 1880., no usprkos i suprotno kaznenom zakonu policija Hamburga i Bremena omogućava postojanje i nadzire rad bordela u tim gradovima. Dakle, postojanje bordela ovisilo je o arbitrarnim odlukama gradskih policijskih djelatnika zaduženih za javno ćudoređe i mir.

Radi nadzora nad djelatnošću prostitutki bili su osnivani posebni policijski „moralni odredi“ (njem. *Sittenpolizei*)⁷⁵ koji su bili dužni redovito nadgledati prostitutke i koji su tako jamčili da će one obavljati svoju profesiju u skladu sa zakonom te im je ujedno obaveza bila voditi registar prostitutki koje su radile pod njihovom kontrolom u za to predviđenim mjestima ili registriranim bordelima. Bordeli su najčešće bili smješteni u najstarijim dijelovima grada (njem. *Altstadt*).⁷⁶

Nije bila rijetkost da se u većim gradovima diljem Europe (u kojima je upravo bilo najviše javnih kuća, a samim time i prostitutki) organiziraju i svojevrsni pokreti, preciznije javne kampanje najčešće pod vodstvom feministkinja, čiji je cilj bio dekriminalizirati prostituciju te se isto događalo i u Njemačkoj. Javna nastojanja u periodu od 1900. do 1920. da se u Njemačkoj suzbiju široko rasprostranjene venerične bolesti⁷⁷ dovela su do stvaranja dviju aktivnih i utjecajnih organizacija, njemačkog ogranka Međunarodne abolicionističke Federacije (njem. *Deutscher Zweig der internationalen abolitionistischen Föderation*) te Lige za zaštitu majki (njem. *Bund für Mutterschutz*). Prvi su formalno osnovani u Dresdenu 1903. pod vodstvom Katharine Schleven te su stavili naglasak na očuvanje javnog zdravlja, pritom uspijevajući u deradikalizaciji zahtijevanja raznoraznih utjecajnih crkvenih grupacija (ponajviše kršćana) i pripadnika viših društvenih klasa (napose žena) o zabrani prostitucije. Za razliku od njih, Liga za zaštitu majki osnovana 1905. od strane Helene Stöcker, usmjerila se na zaštitu neudanih majki i njihove djece, pomoć prostitutkama, kao i na reproduktivna prava, podizanje svijesti o spolnom zdravlju te na širu i nužno potrebnu zdravstvenu, moralnu i socijalnu reformu njemačkog društva u cjelini. Zapravo, riječ je o građanskom pokretu čije ideje propagiraju dotad nepostojeća ženska prava (pa tako i prava prostitutki) i predstavljaju borbu protiv degradacije žena u društvu i raznih nepravdi s kojima su se svakodnevno suočavale.

Dakako, bilo je tada i samoprovanih „moralnih“ konzervativnih pokreta čiji su ideje i stavovi bili u cijelosti bazirani na širom spektru antimodernističkih averzija, uključujući i

⁷⁴ U Frankfurtu su već naređenjem iz 1810. bordeli dozvoljeni. Prostitucija se smatrala priznatim obrtom te je stoga podlijejala oporezivanju. Ujedno je u Frankfurtu bilo koncesionirano 36 bordela. *Ibid.*

⁷⁵ Prije ujedinjenja Njemačke 1871. tu su dužnost također obavljale policijske snage decentraliziranih njemačkih državnica čija je temeljna zadaća bila održavanje reda te su bili pod nadzorom lokalnih vlasti. Ipak, policija je sama sebi davala velike ovlasti smatrajući se državnim organom nadležnim za održavanje javne pristojnosti, zdravlja i morala te je shodno tome djelovala dosta slobodno, često slobodno interpretirajući zakonske norme vezane uz regulaciju prostitucije. U većini europskih država toga doba, pa tako i Njemačkoj postojao je posebni koncept povezanosti između javne pristojnosti i političkog reda koji je bio marljivo propagiran od strane organiziranih moralnih pokreta. U Njemačkoj taj širi pokret ima i svoj naziv: *Sittlichkeitsbewegung*. E. R. DICKINSON, *The Men's Christian Morality Movement in Germany, 1880 – 1914: Some Reflections on Politics, Sex and Sexual Politics*, *The Journal of Modern History*, Vol. 75, No. 1, 2003, str. 60.

⁷⁶ Nužno je bilo odrediti u kojim će se dijelovima grada prostitucija odvijati kako bi represivnim snagama bilo lakše nadgledati prostitutke i reagirati na eventualne nezakonitosti u njihovoj djelatnosti.

⁷⁷ Mnoge povijesne epohe imale su svoje specifične bolesti. U pogledu spolnih bolesti, ono što je danas AIDS, to su na kraju 19. stoljeća bile „venerične“ bolesti sifilis i gonoreja. A. TAYLOR ALLEN, *Feminism, Venereal Diseases, and the State in Germany, 1890 – 1918*, *Journal of the History of Sexuality*, Vol. 4, No. 1, 1993., str. 27.

radikalni antifeminizam kao odgovor na nova društvena stremljenja. Muški moralni krćanski pokret je tako radio na nizu mjera kojima su nastojali utjecati na prema njima apsolutno neprihvatljivo stanje u društvu, tj. veliku moralnu krizu. Prostituciju su prvenstveno doživljavali kao veliki moralni (u manjoj mjeri i društveni) problem te su njihovi konkretni prijedlozi kojima su nastojali suzbiti nemjerljivu „štetu“ koju prostitucija čini društvu sljedeći: kažnjavanje prostitutki od strane suda i istodobno s time smanjenje utjecaja policije koju su smatrali preblagom i neefikasnom; *Kasernierung* kao specifični strogo kontrolirani „sistem baraka“ tj. posebnih četvrti i bordela u kojima bi jedino bilo omogućeno bavljenje prostitucijom.⁷⁸

Tijekom Prvog svjetskog rata rapidno se smanjuje broj pravomoćno osuđenih muških osoba za seksualna kaznena djela, među ostalim i za ona povezana s prostitucijom.⁷⁹ Ne treba vjerovati da se uistinu i smanjio broj počinitelja (upravo suprotno, već je spomenut podatak da je u osvitlu Prvog svjetskog rata na njemačkom teritoriju bilo nezapamćenih 330 000 prostitutki)⁸⁰ već su vlasti svjesno „žmireći“ na zastranjivanja u vidu počinjenih seksualnih delikata tako podilazile vojnicima na fronti za njihove ratne uspjehe i/ili napore.

Vrlo važna zakonodavna promjena vezana uz prostituciju u Njemačkoj nastupila je 1927. kada je ona dekriminalizirana *Zakonom o spječavanju spolnih bolesti*.⁸¹ Po svoj prilici tim se zakonom prvenstveno nastojalo utjecati na svijest javnosti da počnu prostituciju doživljavati kao prije svega zdravstveni problem (budući da je u Berlinu na 100 bludnica njih 30, dakle skoro trećina, bolovala od sifilisa) i da nije nužno ispravno stajalište kako je riječ o skandaloznom, amoralnom seksualnom nuđenju osobe za novac koje predstavlja kažnjivo ponašanje. Tim zakonom prostitucija više sama po sebi nije bila kažnjivom jer vlasti počinju uzimati u obzir osobne okolnosti i specifične društvene reperkusije vezane uz bavljenje istom, što se najočitije ogledalo u tome što se počinju ignorirati mnogobrojne opaske uzornog stanovništva na prostitutke u četvrtima gdje one obavljaju svoju djelatnost, uz opravdanje da i one moraju negdje živjeti.⁸² Također se tim zakonom nastojalo ograničene državne (tj. policijske) resurse usmjeriti naspram opasnijih kaznenih djela, dok su prostitutke i dalje bile pod kontrolom države, no sada su za njih bili nadležni zdravstveni službenici. Neke radnje vezane uz prostituciju su i dalje bile podložne strogoj kontroli represivnih vlasti: prostitutkama je tako bilo zabranjeno nuđenje seksualnih odnosa i drugih usluga „mušterijama“ u blizini crkve ili škole, u stanovima u kojima su živjela djeca u dobi između tri i 18 godina, kao i nepodvrgavanje obaveznom liječenju ukoliko su zaražene nekom od tada raširenih spolnih bolesti.⁸³ U slučaju povrede navedenih ograničenja, mogla

⁷⁸ E. R. DICKINSON, *op. cit.* (bilj. 67), str. 67-69.

⁷⁹ Godine 1918. bilo je samo 107 osuđenih muškaraca za svodništvo, naspram njih ukupno 1.549 ne tako davne 1913. godine. *Ibid.*, str. 214.

⁸⁰ Dakako, njemački su vojnici koristili i usluge stranih prostitutki, ovisno na kojim bojištima su se nalazili, a uvijek se u ratnim zbivanjima postavlja pitanje koliko je bilo žena koje su, osim što su mnoge bile žrtve silovanja i raznih brutalnih izjvljavanja stranih vojnika, zbog okolnosti bile prisiljene baviti se prostitucijom. Stoga je u pozitivnom hrvatskom zakonodavstvu (i brojnim svjetskima) prostitucija obilježje i bića kaznenog djela ratnog zločina protiv civilnog stanovništva (kada se pojedine civilne osobe prisiljavaju na prostituciju).

⁸¹ Izvorno: *Gesetz zur Bekämpfung der Geschlechtskrankheiten* (GBG). Nadalje, dolaskom Adolfa Hitlera na vlast 1933. bio je omogućen neometani rad reguliranim bordelima odobrenima od strane nacističke vlasti. No, to nije dugo trajalo budući da su prostitutke bile „obilježavane crnim zvijezdama na odjeći i slane u koncentracione logore, bile jedne od prvih žrtava Auschwitz.“ HERŠAK, *op. cit.* (bilj. 5), str. 123.

⁸² P. BALMER, *The Legal Attitude of Germany, Austria and Switzerland on the Subject of Prostitution*, *Journal of the American Institute of Criminal Law and Criminology*, Northwestern University, vol. 3, no. 1, 1912., str. 107.

⁸³ Uzimajući sve skupa u obzir, ove promjene predstavljaju vrlo važnu stratešku promjenu u „rodnoj uvjetovanosti“ kaznenih djela protiv morala. Dekriminalizacija prostitucije nakon 1927. znači da su žene izašle iz kaznenog sustava kao počinitelj(ce) tih djela. Ta promjena utječe na daljnji trend - policiju i zakonodavstvo 1920ih više ne zanima amoralnost i seksualni red, već muška seksualna agresivnost, posebno njihovo zlostavljanje i eksploatacija žena i djece. Policija i sudovi su bile manje zainteresirani u 1920ima za pronalaženje određenog standarda (naročito javnog) ponašanja. Tako stvaranje jedinstvenog obrasca društvenog morala gubi na važnosti te sudovi

im je biti izrečena kazna zatvora u trajanju do 6 tjedana ili su mogle biti upućene u radni popravni dom (njem. *Arbeitshaus*) u trajanju do dvije godine.⁸⁴

Odredbi o svodništvu sadržane u članku 180. i 181. nisu bile bitno izmijenjene. Svodništvo se i nadalje smatralo držanje bordela te je ono bilo kažnjivo. Usprkos tomu što je bilo određeno kako svi bordeli moraju biti zatvoreni do 1. listopada 1927., nastavila su postojati mjesta slična bordelima poput salona za masažu, čiji je broj još i porastao.

4.2. Austrija

Na području Habsburške Monarhije bordeli su bili dozvoljeni još od srednjeg vijeka te su bili uređeni statutima lokalnih jedinica (inicijative za otvaranje istih potjecale su ponajviše od gradskih vijećnika i plemstva, koji su si u tim siromašnim vremenima zapravo jedini mogli priuštiti luksuz u vidu uslugi prostitutki) i lokalnim su vlastima zbog poreza bordeli bili lukrativni i stalni izvor prihoda. Ipak, nezaustavljivo širenje sifilisa područjem Srednje Europe tijekom 16. stoljeća, natjerao je vladare da krenu u bitku s prostitucijom te ju istisnu na društvene margine, a po mogućnosti i istrijebe u potpunosti (što se, dakako, nije dogodilo). U tome je naumu prednjačio vladar Ferdinand I. Habsburški (1503-1564.) koji je izdao niz patenata usmjerenih protiv moralnih delikata te je 1560. osnovao posebnu Čudorednu komisiju (njem. *Keuschheitskommission*) koja je poduzimala raznovrsne stroge mjere protiv prostitutki. Zabrana bordela i prostitucije bila je dijelom sveobuhvatnog programa jačanja kaznenog prava poduzetog od strane svjetovnih vladara u 16. stoljeću.⁸⁵ Progon bludnica bio je nastavljen za vladavine cara Ferdinanda II. (1619-1637.), kada su se kao kazne kojima su se kažnjavale prostitutke navodili novčana kazna, bičevanje, javno izlaganje u kladama (njem. *Narrenköter*).⁸⁶

Posebno stroga u borbi protiv prostitucije i seksualnog nemoralna bila je Marija Terezija (1740-1780.), vladarica prosvjećenog apsolutizma i gorljiva kršćanka, koja je u skladu s kršćanskim vrijednosnim gledištem i moralom smatrala kako su spolni odnosi rezervirani za osobe vezane sakramentom braka. Marija Terezija također je ustanovila Čudorednu komisiju koja je djelovala u Beču od 1751. do 1769. i čija je jedna od zadaća bila pratiti aktivnosti posebno razvratnih plemića. Muškarci koji su bili okrivljeni zbog seksualnog nemoralna, kažnjavani su visokim novčanim kaznama te su nepovratno gubili naklonost vladarice, ako bi do nje dospjela vijest o njihovim nedjelima. Žene su bile zatvarane na više godina u samostane. No, samo djelovanje Čudoredne komisije nije polučilo uspjehe u suzbijanju prostitucije u Beču.

U *Constitutio Criminalis Theresiana* također nalazimo represivne odredbe kojima je carica nastojala suzbiti seksualni nemoral i prostituciju. U članku 80. normirano je svodništvo (njem. *von der Kupplerey*): počinitelj je osoba koja podvodi svoju vlastitu suprugu, kćer ili pak neku treću osobu, u zamjenu za novac ili neku drugu dobit, odnosno ako ta osoba na drugi način - pružanjem stambenog prostora, svojom pomoći ili savjetom potiče na blud. Predviđena kazna za svodnike i svodnice bila je šibanje i doživotni izgon iz austrijskih nasljednih zemalja, a ako se radilo o tuzemcu neka druga teška tjelesna kazna i progon s područja nadležnosti dotičnog zemaljskog suda. Ukoliko su postojale otegotne okolnosti

i policija počinju štiti ženu i djecu od seksualnog nasilja i nastoje osigurati pravo na spolno samoodređenje u skladu sa vlastitim izborom. Dekriminalizirajući prostituciju, žene opstaju u kaznenoj literaturi prvenstveno kao žrtve spolno i rodno uvjetovanog nasilja. DICKINSON, *op. cit.* (bilj. 67), str. 218.

⁸⁴ M. FREUND-WIDDER, *Frauen unter Kontrolle: Prostitution und ihre staatliche Bekämpfung in Hamburg vom Ende des Kaiserreichs bis zu den Anfängen der Bundesrepublik*, Lit Verlag, Münster, 2003., str. 81-83.

⁸⁵ M. HOPE DITMORE, *Encyclopedia of Prostitution and Sex Work*, Opseg 1, str. 194.

⁸⁶ SABITZER, WERNER, *Geschichte der Prostitution in Wien*, http://www.univie.ac.at/elib/index.php?title=Geschichte_der_Prostitution_in_Wien_-_Werner_Sabitzer_-_2000, pristupljeno 4. travnja 2015.

(ako roditelji podvode svoju djecu; muškarac svoju suprugu; brat svoju sestru; skrbnik svojega šticenika; ako je bio podveden velik broj osoba koje su time bile navedene na nepošten život; te ako se svodništvo čini u crkvi) kazna za počinitelja bila je odrubljivanje glave. Svodništvo između vjernika i nevjernika smatrano je posebno teškim jer je bilo predviđeno da nakon odrubljivanja glave, tijelo osuđenika bude spaljeno.⁸⁷ U članku 81. normirano je kažnjavanje običnog bludničenja i drugih nedoličnih spolnih odnosa (njem. *von gemeiner Hurerey, und anderen ungeziemlichen Beywohnungen*), koje je obuhvaćalo i slučaj kada se slobodna ženska osoba prepustila bludnom životu te je svakome stajala na raspolaganju. Otegotna okolnost postojala je ako bi se ustanovilo da se žena već izvjesno vrijeme bavi bludničkim životom te da je to učinila svojom profesijom. Nesumnjivo je kako su pod udar ovog članka dolazile prostitutke (njem. *Huren*), koje su trebale biti kažnjene težim tjelesnim kaznama i izgonom.⁸⁸ Prostitutka koja je orobila svog klijenta ili ga zarazila sifilisom kažnjavala se brijanjem kose (još od srednjeg vijeka taj čin predstavlja simbol nečasti osobe) i premazivanjem katranom te je potom još bila javno pretučena ispred crkve.⁸⁹ Također, u vrijeme Marije Terezije mnoge su prostitutke bile uhićene ili pak prisilno hospitalizirane u ludnicama u kojima su se nad njima provodili raznorazni medicinski eksperimenti, a kao još jedna od korištenih mjera bila je i deportacija bečkih prostitutki brodom niz Dunav u Banat, tada granično područje s Osmanskim Carstvom.⁹⁰ Mnoge spomenute rigorozne odredbe Marije Tereze vezane uz zakonsko uređenje prostitucije dao je suspendirati njezin sin Josip II., koji usprkos tim mjerama prostituciju naziva „nužnim zlom“.

Josip II. bio je prvi koji je u svome *Općem kaznenom zakoniku o zločinima i njihovom kažnjavanju iz 1787.* u članku 74. za zločin svodništva predvidio kaznu javnih radova. Ova je kazna trebala biti pooštrena ukoliko je bila zavedena nedužna osoba. U slučaju recidivizma, svodnik se trebao javno izložiti sramoćenju, išibati i izgnati se iz mjesta počinjenja djela, a ako se radilo o strancu, onda iz austrijskih nasljednih zemalja.⁹¹ U članku 75. propisano je kako svaka osoba, bilo muška ili ženska, koja se profesionalno bavi prostitucijom i ostvaruje profit iz toga, time čini zločin. Drugim riječima, ovom odredbom prostitucija je bila jasno kriminalizirana. Počinitelj se kažnjavao teškim zatvorom, a u slučaju češćeg ponavljanja djela posljednje izdržana kazna zatvora se udvostručavala te ju je dodatno trebalo pooštriti s drugim kaznama, poput posta i šibanja, ukoliko je bila zavedena maloljetna osoba. Inozemne osobe su uz to bile protjerivane iz austrijskih nasljednih zemalja.⁹²

Modernije uređenje prostitucije u Austriji datira od sredine 19. stoljeća te je predstavljalo teško pribavljen kompromis između potpune zabrane prostitucije (zahtijevane od strane abolicionista) i dekriminalizacije koja je kao ideja bila suprotna stajalištu većine „moralnog“ društva vezano uz pitanje treba regulirati prostituciju. Nadzor nad prostitutkama je sukladno članku 509. *Kaznenoga zakona o zločinima, prijestupima i prekršajima* od 27. svibnja 1852. bio prepušten u nadležnost policiji. Spomenuti članak 509. propisivao je prekršaj „bludnost kao obrt“ i glasio je: „*Kažnjenje onih, koje tielom svojim bludno tčrguju, ostavlja se redarstvu miestnomu. Nego ako bludnica javnostju veliku dade sablazan; ako zavodi mladiće; ili ako znajući da ima bludnu koju bolest, sramotni svoj zanat nastavi: ima se za*

⁸⁷ *Constitutio Criminalis Theresiana oder der Römisch-Kaiserl. zu Hungarn und Böhheim Königl. Apost. Majestät Maria Theresia Erzherzogin zu Oesterreich, peinliche Gerichtsordnung*, gedruckt bey Johann Thomas Edlen von Trattner, kaiserl. königl. Hofbuchdruckern und Buchhändlern, Wien, 1769., str. 220-221.

⁸⁸ *Ibid.*, str. 222.

⁸⁹ HOPE DITMORE, *op. cit.* (bilj. 85), str. 194.

⁹⁰ RADULOVIĆ, *op. cit.* (bilj. 43), str. 175.

⁹¹ The Emperor's new code of criminal laws. Published at Vienna, the 15th of January, 1878. Translated from the German, by an officer, Printed by John Rea, for messrs. Moncrieffe, White, Byrne, and Moore, Dublin, 1878., str. 107-108.

⁹² *Ibid.*, str. 108.

taj prekršaj kaznit strogim zatvorom od jednoga do tri mjeseca.⁹³ Izraz prema kojemu se kažnjavanje prostitutki „ostavljalo“ redarstvenim vlastima, značio je pravo, ali ne i obvezu mjesne policije da kažnjava prostituciju. Iz ovoga je pak slijedilo da se prostitucija načelno smatrala zakonski nedopuštenom, ali redarstvo ipak nije kažnjavalo one prostitutke koje su bile podvrgnute policijskom nadzoru. Dakle, dobrovoljnim podvrgavanjem policijskom nadzoru prostitutke su si jamčile nekažnjivost.⁹⁴ Kažnjavanje prostitutki koje su bile pod nadzorom od strane redarstvenih vlasti detaljnije je bilo uređeno u svibnju 1885. Prostitutke koje su usprkos redarstvenoj kazni nastavile obavljati svoj bludni posao ili su postupale protivno redarstvenim odredbama mogle su se kazniti strogim zatvorom u trajanju u trajanju od 8 dana pa do tri mjeseca, a kazneni progon protiv njih poduzimao se na zahtjev redarstvene vlasti. Teža kazna strogog zatvora u trajanju od jednoga do šest mjeseci izričala se u slučajevima: 1) kada se prostitutka, usprkos znanju o vlastitoj spolnoj bolesti, nastavila baviti prostitucijom; 2) ako je u javnosti izazvana javna sablazan; ili 3) u slučaju zavođenja mlađahne osobe.⁹⁵

Austrijski *Kazneni zakon o zločinima, prijestupima i prekršajima* značajan je i za regulaciju prostitucije u Hrvatskoj jer je carskim patentom od 27. svibnja 1852. bio uveden i u Hrvatsku i Slavoniju te je, unatoč represivnoj i konzervativnoj prirodi, na hrvatsko – slavonskom području ostao na snazi sve do 1929.⁹⁶

No, osim spomenutog kaznenog zakona, bilo je nužno da se i drugim aktima u austrijskom dijelu Monarhije također regulira djelatnost prostitutki. Tako je već 6. veljače 1873. bio donesen statut o prostituciji kojim se zahtijevalo uvođenje posebnih „*Zdravih knjiga*“ (njem. *Gesundheitsbuch*), odnosno zdravstvenih priručnika, u kojima će biti registrirane sve prostitutke, a prva takva knjiga bila je donesena 1894. Te su knjige sadržavale fotografije prostitutki, a prostitutke registrirane u knjizi bile su obavezne svakih dva tjedna posjećivati unaprijed određene liječnike koji su surađivali s policijom. Ukoliko se nisu podvrgle zahtijevanom fizičkom pregledu bile su kažnjavane, a one kojima je na tim pregledima dijagnosticiran sifilis morale su se podvrgnuti eksperimentalnom i bolnome bolničkom liječenju koji je često uključivo tretmane opasnim sredstvima kao što su živa, bizmut ili jod. Osim tako propisane zdravstvene „zaštite“ prostitutki (točnije, pod krinkom zaštite riječ je bila zapravo o sveobuhvatnoj kontroli), postojao je i moralni nadzor istih (i prije negoli su dobile „pravo na policijsko registriranje njihove djelatnosti“) te su se policijski službenici morali uvjeriti da je prostitutka sklona samo nemoralnom načinu života, a ne i kriminalnom koji uključuje krađe i prijevare kojima bi oštetila ili uništila imovinu svog klijenta i/ili namjerno provocirala društvene skandale. Nadalje, svakodnevica prostitutki u Monarhiji bila je obilježena i nizom pravila koje su morale poštivati, primjerice, nisu smjele ići na tada popularne društvene zabave poput balova ili se obraćati muškarcima na ulici niti im namigivati ili na ikakav drugi način iskazivati svoju zainteresiranost za njih, nisu se smjele okupljati ispred svojih kuća ili na ulici razgovarati s drugim prostitutkama.⁹⁷

⁹³ Cesarski patent od 27. Svibnja 1852, kojim se za svukoliku cesarevinu, izim vojničke Krajine, kao jedini kazneni zakon o zločinivih, prestupcivih i prekčršajivih, proglašuje i od 1. Rujna 1852 počamši, u kriepost stavlja novo, poznijimi zakoni popunjeno izdanje kaznenoga zakona o zločinivih i teških redarstvenih od 3. Rujna 1803, u koje je primljeno više novih ustanovah, u: Sveobći dčřzavo-zakonski i vladni list za Cesarevinu Austriansku, god.1852., komad XXXVI., br.117., Beč, 1852., str. 585.

⁹⁴ Baumgarten, «*Sittenpolizei (sexuelle)*: A. Prostitution», u: E. MISCHLER; J. ULBRICH (ur.), Österreichisches Staatswörterbuch. Handbuch des gesamten österreichisches öffentlichen Rechtes, Zweite, wesentlich umgearbeitete Auflage, Vierter Band. R-Z., Alfred Hödler, k. u. k. Hof- und Universitäts-Buchhändler, Wien, 1909., str. 264-265.

⁹⁵ Zakon od 24. svibnja 1885, kojim se izdaju kaznenopravne ustanove o dopustivosti pridřzavanja u robijašnicah ili popravnica, u: Drřzavo-zakonski list za kraljevine i zemlje, zastupane u vieću cesarevinskom, god. 1885., kom. XXVIII., br. 89., Beč, 1885., str. 209.

⁹⁶ D. ČEPULO, Hrvatska pravna povijest u europskom kontekstu, Pravni fakultet, Zagreb, 2012., str. 159.

⁹⁷ I. BLOCH, Die Prostitution, vol. 1., Marcus, Berlin, 1912., str. 387.

Zanimljivo da se krajem 19. i početkom 20. stoljeća promjenom društvene svijesti smanjuje broj registriranih bordela i prostitutki u Austro-Ugarskoj Monarhiji jer obje polovice Monarhije počinju osim registriranih prostitutki (kojih je početkom 19. stoljeća za vrijeme Metternicha samo u Beču bilo 20 000 na sveukupno 400 000 Bečana, dakle, na svakih 7 stanovnika jedna prostitutka, što je bilo više nego i u jednom drugom europskom gradu)⁹⁸ u bordelima tolerirati i neovisne, takozvane „diskretne“ prostitutke koje su se bavile svojom djelatnošću u izoliranim kućama te su također bile dužne besprigovorno se pridržavati strogih policijskih odredbi. Zbog toga jača medicinski i policijski nadzor nad prostitutkama što se očitovalo u činjenici da je policija češće provodila racije u noćnim klubovima, jeftinim hotelima i sličnim sumnjivim mjestima te je slala ondje zatečene žene na preglede radi ustanovljavanja imaju li koju veneričnu bolest.

4. 3. Italija

Već srednjovjekovni talijanski statuti spominju prostituciju koja, doduše, sama po sebi nije predstavljala posebno kazneno djelo; međutim, ukoliko prostitutke nisu nosile specifične znakove kojima bi se jasno razlikovale od ostatka stanovništva (najčešće u vidu posebno za tu svrhu napravljenog komada odjeće ili posebnog pokrivala za glavu) činile su prekršaj koji se strogo sankcionirao.⁹⁹ Prostitutke su se kažnjavale i ako su svoj posao obavljale izvan za to posebno predviđenih područja,¹⁰⁰ a sve to pod krinkom očuvanja javne higijene i zdravlja, kao i opstojnosti snažnog moralnog i religijskog identiteta talijanskih gradova te radi zaštite pristojnih žena od onih koje su se iz raznih razloga odale besramnom zanatu, budući da je većina stanovništva prostituciju smatralo grješnom prodajom svoga tijela za novac.¹⁰¹ Općenito govoreći, državnu politiku prema prostituciji na talijanskom poluotoku su u razdoblju od 1860. karakterizirali partikularnost i različitost pravnih izvora, kao i neučinkovitost i korumpiranost upravnih vlasti.¹⁰²

Precizno zakonsko uređenje prostitucije, kao svojevrsni europski trend sredinom 19. stoljeća, zahvatilo je i talijanske države koje se 1861. ujediniju u Kraljevinu Italiju. Tada je *Propisom o sigurnosnoj službi za prostituciju od 15. veljače 1860.* (tal. *Regolamento del Servizio di Sicurezza sulla prostituzione*)¹⁰³ legalizirana prostitucija za registrirane prostitutke koje su ujedno bile obavezne ići na redovite zdravstvene preglede budući da je velik broj prostitutki bio zaražen sifilisom.¹⁰⁴ Ukoliko im je pri pregledu bio dijagnosticiran sifilis,

⁹⁸ J. SCHRANK, *Die Prostitution in Wien: in historischer, administrativer, und hygienischer Beziehung*, I. Band: Die Geschichte der Prostitution in Wien, Beč, 1886., str. 382.

⁹⁹ D. TREVOR, *Crime and Justice in Late Medieval Italy*, Cambridge University Press, 2007., str. 137.

¹⁰⁰ Doduše, već od 14. stoljeća možemo proučavati svojevrsnu evoluciju državnog odnosa prema prostituciji: prvotno se prostitutke nastoji u potpunosti segregirati iz blizina glavnih gradskih trgova, crkava te se stvaraju posebne četvrti izvan gradskih zidina rezervirane za njihovu „nečistu“ djelatnost. Potom su već u sljedećoj „fazi“ vidljivi lagani pomaci budući da je prostitutkama omogućeno slobodnije kretanje gradom (osim u blizini svetih mjesta koje nose ime Djevice Marije), da bi već u 15. stoljeću javne vlasti odustale od represije te su počeli s osnivanjem nadziranih državnih bordela. *Ibid.*, str. 152.

¹⁰¹ Kako ugledne žene iz gradova Brescia i Genoa ne bi bile „okaljane“ prisustvom možebitne prostitutke bilo je dovoljno da se u sumnji požale gradskoj vlasti da je određena žena prostitutka ili da se bavi svodništvom te bi već ta (najčešće neutemeljena pritužba) pokrenula mehanizam koji bi rezultirao istjerivanjem optužene nesretne žene iz grada. *Ibid.*

¹⁰² M. GIBSON, *Prostitution and the State in Italy, 1860-1915.*, Second Edition, First Ohio State University Press, 1999., str. 14.

¹⁰³ *Regolamentazione*, odnosno cjeloviti zakonski regulirani sustav prostitucije u Kraljevinu Italiju uveden je nakon ujedinjenja 1861. Navedeni zakon donesen je na inicijativu ministra predsjednika Camillo Benso di Cavour te se stoga nazivao *regolamento Cavour*. Izrađen je po uzoru na francuski sustav regulacije prostitucije koji je bio uveden za vrijeme Napoleoneve okupacije. *Ibid.*, str. 13-16.

¹⁰⁴ „Kolijevka“ sifilisa bio je talijanski Napulj, a prvi zaraženi tom spolnom bolešću bili su francuski vojnici već 1495. te se odande ubrzo proširio cijelom Europom. Sifilis je, sasvim u skladu sa srednjovjekovnim praznovjerjem, smatran božjom kaznom. HERŠAK, *op. cit.* (bilj. 6), str. 118, 121.

bile su zatvorene u posebnim izoliranim zavodima, neovisno o svom pristanku.¹⁰⁵ Zanimljivo je da su imale pravo prekinuti obavljanje svoje djelatnosti tako što su se morale ispisati iz registra prostitutki, no nakon ispisa iz istog, policija ih je strogo kontinuirano kontrolirala daljnjih tri mjeseca.¹⁰⁶

Dakako, postojao je i standardni niz podrobno određenih zabrana za prostitutke budući da su one samim svojim postojanjem uznemiravale širu javnost. Tako radi toga ljeti nisu smjele izlaziti van nakon 22 h, odnosno nakon 20 h tijekom zime (osim u iznimnim situacijama). Tijekom svakog izlaska iz kuće morale su biti pristojno odjevene te im je bilo strogo zabranjeno davati svoje usluge na ulicama. Iz navedenog jasno proizlazi da je prostitucija bila strogo nadzirana od talijanskih policijskih snaga. U Italiji su bordeli bili priznati i kontrolirani od strane države (u toj mjeri da je država određivala cjenovnik za seksualne usluge i obavljala oporezivanje u istima), no zauzvrat u svim takvim bordelima prostitutka je zadržavala samo četvrtinu zarade, dok se ostatak zarade dijelio između vlasnika bordela, svodnika, ali i države (koja je svoj dio ubirala putem poreza).¹⁰⁷

Značajna promjena u zakonskoj regulaciji prostitucije nastupila je 29. ožujka 1888. donošenjem tzv. *Crispijevog zakona* (tal. *regolamento Crispi*) prema kojemu je u bordelima bilo zabranjeno prodavati hranu i piće te puštanje pjesma i održavanje bilo kakvih tada popularnih zabava (npr. plesova, umjetničkih nastupa, kazališnih predstava i sl.). Nadalje, bordeli se nisu smjeli otvarati u blizini svetišta, dječjih vrtića i obrazovnih institucija. Zbog nove i stroge zakonske regulacije za bordele se uvriježio naziv „zatvorene kuće“ (tal. *case chiuse*), budući da su kapci na istima morali biti uvijek zatvoreni, kako sramotne radnje u bordelima ne bi vrijeđale i loše utjecale na javni moral. Do značajne promjene dolazi 1891. donošenjem tzv. *Nicoterijeva zakona* (tal. *Regolamento Nicotera*) kojim pružanje usluga prostitutki biva ozakonjeno i u privatnim domovima. Veliku raspravu i kritiku izazvao je članak 15. ovoga zakona kojim je vlast odobrila registraciju onih „izoliranih“ žena koje su ranije bile uhićene zbog povrede zakona o prostituciji ili zbog prijenosa spolne bolesti na mušteriju. Dok su pobornici zakona isticali kako je *ratio* navedene odredbe zaštita od policijskih zloporaba, abolicionisti su smatrali kako je ova odredba zapravo izgovor koji će omogućiti policiji da zadobije prijašnju moć nad ženama.¹⁰⁸

Vidimo da ni Italija nije bila izuzeta od abolicionističkih zahtjeva pa su navedenim promjenama bile ishodovane mjere kojima se poboljšao položaj prostitutki. Kako bi se spriječilo policijsko uznemiravanje žena, *Crispijev zakon* je zabranio ćudorednim odredbama da registriraju pojedine osobe kao prostitutke. Policija je zadržala ovlast nadzora i registracije nad bordelima te su upravitelji bordela trebali dostavljati policiji imena i druge identifikacijske podatke o svojim djelatnicama. To će biti promijenjeno 1891. tzv. *Nicoterijevim zakonom*. Također, u skladu s abolicionističkim stajalištem, policija je mogla uhititi prostitutku samo u slučaju povrede kaznenog zakona. Prostitutke više nisu mogle biti prisiljene na vaginalni pregled, već im je bio omogućen dobrovoljni i besplatni liječnički pregled u posebnim odjelima općih bolnica. Spomenuti posebni izolirani zavodi za liječenje prostitutki (*sifilicomi*) bili su ukinuti. Ovdje je vidljiv radikalni zaokret u filozofiji javnoga zdravstva: umjesto fokusiranja na prostitutke, liječenje spolnih bolesti prošireno je opću populaciju jer su sada svi bili smatrani potencijalnim nositeljima zaraze.

Dolaskom na vlast Benito Mussolini dozvolio je regulirane bordele, no stroža regulacija je uslijedila sukcesivnim zakonima iz 1923., 1931. i u posljednjem iz ratne 1940. kojima nisu profitirale ni država ni prostitutke. Konačno prostitucija u Italiji biva zabranjenom 20.

¹⁰⁵ Zavodi tj. bolnice u kojima su se liječile spolne bolesti nazivaju se *sifilicomi*, prema bolesti koja je u njima bila najzastupljenija. GIBSON, *op. cit.* (bilj. 102), str. 48.

¹⁰⁶ *Ibid.*, str. 53.

¹⁰⁷ *Ibid.*, str. 48.

¹⁰⁸ *Ibid.*, str. 52-54.

veljače 1958. nakon dugotrajne i uporne borbe socijalističke poslanice Angeline Merlin te je njoj u čast donesen tzv. *Merlinov zakon* (tal. *Legge Merlin*). Člankom 1. navedenog zakona zabranjuje se djelovanje „domova prostitucije“ (tal. *case di prostituzione*) na talijanskom teritoriju, dok je članak 2. naredio da se svi postojeći bordeli zatvore u roku od 6 mjeseci. Abolicionisti su taj zakon smatrali trijumfom svojih zahtjeva te su tom prigodom izjavili da se radi o jednoj od pobjeda u borbi za novo dostojanstvo koje sve Talijanke moraju ostvariti kako bi imale sva prava kao muškarci.

4.4. Velika Britanija

Prema nekim istraživačima prostitucija je predstavljala jedan od temeljnih aspekata društvenog života za muškarce u Velikoj Britaniji u viktorijanskom razdoblju.¹⁰⁹ Unatoč njezinoj širokoj rasprostranjenosti (sigurno je da je bilo 7 000 registriranih prostitutki, no neki autori govore da ih je bilo čak 80 000),¹¹⁰ prostitucija nije bila općepriзнata već se sasvim dvolično i netolerantno na prostitutku gledalo kao na društvenu potrebu, ali s gađenjem. Viktorijanska dilema (p)ostaje: „*Ako nema ženske spolnosti kako onda prostitutke mogu biti bića seksa?*“¹¹¹ Stoga je u takvom društvu možda najjasnije uočljivo postojanje već spomenutog dvostrukog spolnog morala koji je jasno iščitljiv iz tipičnog onobnog mita o muško-ženskoj seksualnosti: „*Ako žena nema tolike spolne potrebe kao muškarac, prirodno je da ga jedna žena ne može spolno zadovoljiti. Zato je prema toj postavci opravdano da muškarac u isto vrijeme ima odnose s više žena. Ako živi u braku, ne preostaje mu drugo nego da uz suprugu ima i vanbračne partnerice. Budući da ga „pristojna“ žena najmanje može zadovoljiti, logično je da će se pretežno družiti s „lakim“ ženama.*“¹¹²

Viktorijansko seksualno tržište bilo je vrlo razuzdano već u 18. stoljeću koje stoga biva poznato kao „doba razvratništva“¹¹³ budući da su postojali razni pomodni seksualni „fetiš“¹¹⁴ te je ujedno u tom periodu bilo mnogo bordela s djecom¹¹⁵ i „djevicama“, a prostitutke su zarađivale i na ulicama te *pubovima*. Dakako, slično kao i u ostalim europskim državama reakcije države na spomenute spolne zloporabe sasvim izostaju sve do sredine 19. stoljeća. Nezapamćena raspojasanost tog perioda dovela je i do tada nezamislivih situacija: „*U neku ruku se može očekivati da je usred opće razuzdanosti koja je prožimala epohu bilo moguće da i bogate žene kupuju svoje užitke baš kao i njihovi muževi (...) Postojali su i vodiči za prostituciju koji su bili bogatiji potankostima od nekog današnjeg Gospodinjskog imenika.*“¹¹⁶ Detaljni prikaz povijesnog razvoja engleskog seksualnog morala,

¹⁰⁹ WALKOWITZ *op. cit.* (bilj. 31), str. 71.

¹¹⁰ *Ibid.*, str. 150.

¹¹¹ HERŠAK, *op. cit.* (bilj. 6), str. 121.

¹¹² M. KOŠIČEK, *Mit i seks*, Prosvjeta, Zagreb, 1991., str. 215.

¹¹³ K. CHESNEY, *The Victorian Underworld*, Harmondsworth, 1970., str. 41.

¹¹⁴ Tzv. engleski porok, bičevanje, također obilježava ovo razdoblje. Rašireni su i homoseksualni bordeli, još jedan porok visoke klase engleskog društva koje je donedavno takve oblike seksualnosti oštro progonilo. Bordeli se i specijaliziraju, neki zadovoljavaju isključivo potrebe klera, neki su namijenjeni samo ljubiteljima crne kože, neki nude samo djevice i to najčešće više desetaka puta. HERŠAK, *op. cit.* (bilj. 6), str. 119-120.

¹¹⁵ Većina prostitutki bila je starija od 16. godina kada su se počele baviti tim poslom te je i danas u literaturi prijepono je li uistinu bilo puno dječjih prostitutki (policijska izvješća rijetko spominju mlađu djecu) što bi opravdalo stajalište da je London tada bio „meka dječje prostitucije“ ili se radilo o svjesnom zamagaljivanju javnosti kako bi pokreti protiv prostitucije bili uspješniji i dobivali veću javnu podršku. Tome u prilog govori kako je u Londonu tijekom 1885. izbio nezapamćeni društveni skandal kad je u novinama *Pall Mall Gazette* objavljen slikoviti članak pod nazivom „*Danak u djevicama modernog Babilona*“ u kojem je živopisno opisano kako londonske svodilje podvode maloljetnice imućnim i često postarijim Londončanima. Na kraju se ispostavilo da je Josephine Butler angažirala novinara W. T. Steada kako bi se senzacionalističkim tekstom ubrzala toliko zahtjeva promjena zakonodavstva (što se i dogodilo). WALKOWITZ, *op. cit.* (bilj. 31), str. 17.

¹¹⁶ HENRIQUES, *op. cit.*, (bilj. 3), str. 141

prostitucije i ostalog seksualnog razvrata nalazimo u djelu njemačkog liječnika i seksologa Iwana Blocha.¹¹⁷

Unatoč naglom rastu ujedinjenog Njemačkog Carstva, Velika Britanija je i dalje tijekom 19. stoljeća svjetska predvodnica povijesno nezapamćeno brze industrijalizacije te slijedom toga posljedične urbanizacije. Nastojeći suzbiti nered i najrasprostranjenije poroke na ulicama velikih gradova prostitucija biva strogo regulirana *Zakonom o zaraznim bolestima* (engl. *Contagious Diseases Act*)¹¹⁸ od kojih je prvi od 29. srpnja 1864., a ostali su doneseni 1866. i 1869.,¹¹⁹ te je svaki od njih pred prostitutke stavljao nove zahtjeve vezane uz redoviti i često invazivan zdravstveni pregled čija je svrha bila pronaći tragove veneričnih bolesti. Navedeni zakon omogućio je medicinski nadzor nad prostitutkama koje su djelovale na područjima pojedinih gradova gdje su bili smješteni vojni garnizoni i u pomorskim lukama, gdje je njihov obrt zbog velike potražnje od strane vjerne klijentele (pomoraca) bio osobito raširen. Spomenutim se mjerama naglo smanjuje broj bordela, tako je primjerice 1888. (što je, usput rečeno, vrijeme Jacka Trbosjeka) u Manchesteru od prijašnjih 400 preostalo samo 10 bordela, a u Sheffieldu od ranijih 300 samo njih sedam.¹²⁰

Stereotip koji u Velikoj Britaniji nipošto ne odgovara istini je da su se ponajviše prostitucijom bavile izigrane i zavedene djevojke (npr. one kojima je obećan brak do kojega nikada nije došlo), trudnice te one izbačene na ulicu: spomenute kategorije žena predstavljale su statističku manjinu.¹²¹ Iako su prostitutke često prikazivane kao loše majke, ipak su veći problem predstavljale velike stope infertiliteta kod istih, što je ponajviše posljedica zarazenosti nekom od rasprostranjenih veneričnih bolesti (i neadekvatnog liječenja) koje su ujedno dovodile do brojnih pobačaja i bolesne živorođene djece.¹²²

Sedamdesetih godina 19. stoljeća javljaju se programi kojima se nastoji poboljšati položaj „palih“ žena te programi za pokušaj spašavanja istih.¹²³ Jača svijest kako su muškarci krivi za prvotni pad žena u ralje prostitucije, odnosno činjenice da lakovjerne žene često postaju žrtve lažnih obećanja, prijevara i izdaja koja u konačnici završavaju njihovom dugotrajnom seksualnom eksploatacijom u često stravičnim uvjetima. Životima prostitutki gospodarili su svodnici; to je bio svijet dominacije i potpune kontrole nasilnih muškaraca nad nemoćnim ženama, koji se u stvarnosti nije puno razlikovao od Dickinsonovih opisa nesretnih sudbina likova s londonskih ulica poput Nancy, Fagina i Bill Stikesa.¹²⁴

Iz tih razloga u Velikoj Britaniji se javljaju i prvi organizirani protivnici progona prostitutki, tzv. abolicionisti, uglavnom predstavljeni od strane feministkinja iz srednje klase. Engleskinja Josephina Elizabeth Butler započela je dalekosežan abolicionistički pokret tako što je

¹¹⁷ BLOCH, *A History of English Sexual Morals*, translated by William H. Forstern, Francis Aldor, London, 1936.

¹¹⁸ Spomenuti *Contagious Diseases Act* tri puta je bio izmjenjivan. Sve su žene bile u potencijalnoj opasnosti da će pod sumnjom da se bave prostitucijom biti prisiljene ići na neugodan pregled, bez mogućnosti sudske žalbe na takvo krajnje arbitrarno policijsko naređenje. Stoga je u Velikoj Britaniji vladala paranoja „moralnih“ policijskih odreda naspram žena te one koje su bile zaustavljene na ulici bivaju označene prostitutkama. Sudac bi joj potom naredio medicinski pregled, a ako bi odbila bila bi zatvorena u zatvorsku bolnicu, prisilno pregledana, te u slučaju ustanovljenja zaraze zatvorena na tri mjeseca. Pregled glavnih zakona kojima se nastojala regulirati prostitucija u Engleskoj u razdoblju od 1860 do 1914. nalazi se u prilogu knjige: P. BARTLEY, *Prostitution: Prevention and Reform in England, 1860-1914*, Routledge, London, 2000., str. 202.

¹¹⁹ P. LEVINE, *Consistent Contradictions: Prostitution and Protective Labour Legislation in Nineteenth-Century England*, *Social History*, Vol. 19, No. 1, str. 20.

¹²⁰ *Ibid.*, str. 120-122.

¹²¹ WALKOWITZ, *op. cit.* (bilj. 31), str. 18.

¹²² Majke-prostitutke postaju primjetljiva kategorija u društvu 1880. kada je donesen zakon koji je sudove ovlastio da oduzme djecu neprikladnim majkama i smjesti ih u nadležne institucije tijekom čitava njihova djetinjstva i adolescencije. LEVINE, *op. cit.* (bilj. 119), str. 24.

¹²³ WALKOWITZ, *op. cit.* (bilj. 31), str. 32.

¹²⁴ *Ibid.*, str. 25.

pokrenula javnu kampanju čiji je prvi cilj bio ukinuti *Zakon o zaraznim bolestima*.¹²⁵ Ona je bila iznimna žena, čak i sa suvremenog aspekta, jer je posjedovala razumijevanje i rješenja za tako kompleksan društveni problem s bezbroj konotacija, kao što je prostitucija. Iako je smatrala seksualne odnose izvan braka grijehom, nije smatrala da država ima pravo nametnuti apsolutnu usklađenost u privatnim stvarima. Njezina kampanja imala je cilj zaštititi pojedince od presizanja državne vlasti, kao i od patrijarhalnog ugnjetavanja. Njezino kršćanstvo ju je uvjerilo da svaki pojedinac ima besmrtnu dušu, koja je jednako vrijedna svakoj drugoj. Njezin feminizam ju je pak doveo do zaključka da iako oba spola sudjeluju u komercijalnoj transakciji (pritom misli na prostituciju), samo je jedan i to ženski spol bio zakonski za to kažnjavan. Zahvaljujući predanom radu aktivistica 1875. u njezinom je rodnom gradu Liverpoolu osnovan Britanski kontinentalni i opći savez za aboliciju službenog reglementiranja prostitucije, koji je kasnije preimenovan u organiziraniji i internacionalni Međunarodni savez abolicionista (engl. *International Abolitionist Federation*). Abolicionisti su poticali prostitutke na pobunu protiv registracije i inspekcija, a ujedno su nastojali za tu stvar steći nužno potrebne javne simpatije. Konačno je 1885. spomenuti osporavani zakon suspendiran te je iste godine donesen *Criminal Law Amendment Act* kojim se kao kaznena djela propisuju podvođenje i držanje javnih kuća, no istovremeno je policiji dana ovlast da podvrgavaju ispitivanju i provjerama sve sumnjive djevojke što se u praksi svelo na maltretiranje djevojaka mahom iz radničke klase. Zakonom iz 1885. povišena je dob za davanje pristanka na seksualni odnos na 16 godina, povećane su policijske ovlasti u pogledu progona, vlasnici bordela i njihovi posrednici mogli su biti kažnjeni novčanom kaznom u iznosu od 20 funti ili zatvorskom kaznom do tri mjeseca s teškim radom. U slučaju recidivizma novčana kazna se udvostručavala na 40 funti, a kazna zatvora je trajala do 4 mjeseca.¹²⁶ Učinak ovih zakonskih promjena iz 1885. suštinski je predstavljao odvajanje prostitutki od njihove radničke zajednice, tako da su sve do I. svjetskog rata bile izolirane u javnim kućama i prinuđene da se kreću samo u tim zatvorenim krugovima, što je dovelo do njihovog većeg povezivanja sa svodnicima (sve kako bi ostvarile zaštitu od policije).

U Prvom svjetskom ratu na 1 000 zdravih vojnika u britanskoj vojsci njih 30 bilo je zaraženo sifilisom te je liječenje zaraženih vojnika prema nekim podacima prosječno trajalo 52 dana,¹²⁷ što je dovodilo do „izbacivanja vojnika iz ratnog stroja“, odnosno, itekako je predstavljalo veliku smetnju vezano uz raspoložive snage u tijeku ratovanja, ali i znatni materijalni trošak. Neki podaci govore o čak 150 000 Britanaca koji su tijekom Prvog svjetskog rata bili zaraženi nekom od spolnih bolesti.¹²⁸ Također, za vojnike su bili osnivani i „službeni“, tj. „vojni“ bordeli, o čijem se postojanju dugo šutjelo.¹²⁹

4.5. Prostitucija u Bosni i Hercegovini za vrijeme austro-ugarske vlasti (1878.-1918.)

Austro - ugarska okupacija Bosne i Hercegovine počela je u lipnju 1878. kao jedna od odluka Berlinskog kongresa.¹³⁰ Austro-ugarska vlast sa sobom je posljedično donijela posve drugačiji način života: drugačiju modu u odijevanju, novine kao što su automobili, oficirska kasina, kazališta, ali isto tako i prostituciju. Potrebno je naglasiti kako je tijekom dugotrajnog osmanskog perioda, u skladu sa šerijatskim principima, zanimanje prostitutki smatrano sramotnim u tolikoj mjeri da je razjarena masa sama kažnjavala prostitutke

¹²⁵ A. SUMMERS, Which Woman? What Europe? Josephine Butler and International Abolitionist Federation, History Workshop Journal, No. 62, 2006, (str. 214- 231), str. 215.

¹²⁶ BARTLEY, *op. cit.* (bilj. 118), str. 156-157, 173-176, 215.

¹²⁷ R. HOLMES, Acts of War: The Behaviour of Man in Battle, London, 2004., str. 95.

¹²⁸ S. R. GRAYZEL, Mothers, Mairaines and Prostitutes in First World War France, The International History Review, vol. 19, 1, 1997., (str. 66-82), str. 79.

¹²⁹ F. HAMERŠAK, Tamna strana Marsa: Hrvatska autobiografija i Prvi svjetski rat, Ljevak, Zagreb, 2013., str. 580.

¹³⁰ ČEPULO, *op. cit.* (bilj. 96), str. 249-250.

strogim kaznama, čime su javno i iznimno sugestivno izražavali svoje neslaganje i prijezir prema njihovom postojanju. Iz zapisa o dva sačuvana slučaja proizlazi kako je svjetina 1775. godine pretukla dvije prostitutke i protjerala ih u Skoplje, a dalje se navodi kako je 1787. godine na Latinskoj ćupriji pronađena glava i noge neke neimenovane prostitutke nemuslimanke, koja je bila kažnjena bacanjem u vodu pri čemu je nastupilo neizbježno utapanje.¹³¹ Tijekom austro-ugarske okupacije velik broj stranih prostitutki je došao s vojskom u Bosnu i Hercegovinu, prvenstveno u Sarajevo, stoga je bilo nužno da se već 16. travnja 1885. donese *Naredba, kojom se uređuje, bludničarstvo u području grada Sarajeva*. Poznato je da je, zbog neslaganja lokalnog stanovništva s prostitucijom, i to sve dok je Bosna i Hercegovina imala status zasebne pokrajine austrougarskog dominija, većina djevojaka najčešće dolazila baviti se prostitucijom iz Ugarske, Dalmacije te Crne Gore.¹³²

U povodu podnesenog zahtjeva kojim se tražilo da se iz proračunskih sredstava pribave medicinski instrumenti, potrebni za obavljanje propisanih zdravstvenih pregleda prostitutki, zemaljska vlada u Sarajevu donijela je odluku od 30. travnja 1880. kojom se navodi kako navedene instrumente trebaju pribaviti sami liječnici, tim više što ti instrumenti ostaju u njihovom vlasništvu te za svaki pregled prostitutki dobivaju iznos koji nije manji od 90 kruna.¹³³ Nadalje, kaznenopravne odredbe o prostituciji bile su sadržane u *Kaznenom zakoniku o zločinima i prijestupima od 26. lipnja 1879.*, koji je na snagu stupio 1. rujna 1879.¹³⁴ Isto kao i u *KZ-u 1852*, u prvom dijelu koji se odnosio na zločine, u glavi 19. „*O silovanju, oskvrnuću i drugim teškim vrstama bludnosti*“, u §.207. normirana su dva slučaja svodstva kao zločina. Prvi slučaj odnosio se na podvođenje nevine osobe, a drugi na zavođenje na bludnost. Propisana kazna, kao i u *KZ 1852*, bila je teška tamnica u trajanju od jedne do pet godina.¹³⁵ U drugom dijelu posvećenom prijestupima, u glavi 10. „*O prijestupima protiv javnog morala*“, normirana su dva slučaja svodstva kao prijestupa. U §.461. (njem. *Kuppelei*) određeno je kako prijestup podvođenja čini osoba koja iz koristoljublja podvodi maloljetnu osobu uz obmanjivanje njezinih odgajatelja, odnosno udanu žensku osobu uz obmanjivanje njezinog supruga. Propisana je kazna strogog zatvora od jednog do šest mjeseci. U §.462. (njem. *Wenn der Mann einwilligt und davon Vortheil zieht*) predviđeno je kažnjavanje muževa koji su naveli svoje supruge da se bave prostitucijom te su sudjelovali u tome ili su na neki drugi način očito vukli korist iz supruginog prostituiranja. Propisana kazna strogog zatvora iznosila je od tri do šest mjeseci, a prema okolnostima slučaja bila su moguća i pooštrenja.¹³⁶ *Kazneni zakonik o zločinima i prijestupima od 26. lipnja 1879.* na snazi je bio sve do 1. siječnja 1930., kada je zamijenjen *KZ-om 1929.*

Odlukom Zemaljske vlade (koja je kao vrhovni organ uprave u Bosni i Hercegovini osnovana carskom uredbom već u listopadu 1878.) donesenom 18. lipnja 1906. u Bosni i Hercegovini uveden je specifičan režim reglementacije prostitucije s javim kućama, toliko poseban da liječnik Fran Gundrum u prvom licu u svom članku ustvrđuje: „... a da ne pjevam hvalospjeva – da se takvo što u tom načinu možda nigdje na svijetu ne može naći.“¹³⁷

¹³¹ A. KASUMOVIĆ, Prilog povijesti marginalnih skupina u Bosni i Hercegovini u doba austro-ugarske uprave: prostitutke, *Historijski zbornik*, 2007., str. 161.

¹³² *Ibid.*, str. 163.

¹³³ Circularerlass der Landesregierung in Sarajevo vom 30. April 1880, Nr.7230, betreffend die ärztliche Untersuchung der Prostituierten, u: *Sammlung der für Bosnien und Hercegovina erlassenen Gesetze, Verordnungen und Normalweisungen, I. Band. Allgemeiner Theil. Politische Verwaltung*, Wien, 1880., str. 167.

¹³⁴ Verordnung der Landesregierung in Sarajevo vom 17. Juli 1879, Nr. 1342 Praes., betreffend die Einführung des Strafgesetzes für Bosnien und die Hercegovina, *Sammlung der für Bosnien und Hercegovina erlassenen Gesetze, Verordnungen und Normalweisungen, II. Band, Justizverwaltung*, Wien, 1881., str. 77-78.

¹³⁵ Strafgesetz über Verbrechen und Vergehen, u: *Sammlung der für Bosnien und Hercegovina erlassenen Gesetze, Verordnungen und Normalweisungen, II. Band, Justizverwaltung*, Wien, 1881., str. 116.

¹³⁶ KASUMOVIĆ, *op. cit.* (bilj. 131), str. 161.

¹³⁷ GUNDRUM: *O sarajevskim bludilištima*, Liječnički vjesnik, br. 11., god. 1903., str. 360.

Javne kuće postojale su skoro u svim bosanskim gradovima, no u Sarajevu je vladao uistinu specifičan režim uređenja prostitucije čiji je primarni cilj bio iskorijeniti tajnu prostituciju i ograničiti prostitutke na izoliranom, užem gradskom području. Već je krajem 1899. pomno pronađena lokacija za niz javnih kuća u Sarajevu te se tada i počelo s pomnijim urbanističkim planiranjem,¹³⁸ da bi naposljetku na rubu Sarajeva („... gdje gotovo nema, kome bi smetala buka i vika, piev i cika, koja se kadkad ondje rodi...“) bilo izgrađeno 8 kuća, od kojih je 7 imalo funkciju bludilišta, a najudaljenija je bila predodređena isključivo za liječnički nadzor nad prostitutkama.¹³⁹ Ta posljednja vrlo čista kuća za liječenje imala je sve propisane instrumente kojima su kotarski liječnici pregledavali sarajevske prostitutke čak dvaput tjedno te je o njihovom stanju uredno vođen zapisnik na njemačkom jeziku.

Jedinu veću zamjerku sarajevskim bludilištima Gundrum pronalazi u činjenici da se tamo prodaju i toče (kako klijentima tako i prostitutkama) žestoka pića te se on kao liječnik žestoko protivio takvoj praksi jer je smatrao da se omogućujući konzumaciju alkohola prostitutkama: „... baca nešto pod noge, čega se u svojoj sdvojnosti ili veselju rado laćaju, pa ako se za vremena ne znadu sustegnuti, ako ne umiju zagospodovati svojom voljom i željama, sigurno će propasti prije reda, pa biti na teret i svojim i obćini, jer će morati ili u bolnicu ili u ludnicu.“¹⁴⁰ Nadalje, smatra kako bi u bludilištima trebao postojati razrađeni sustav prema kojemu će se znati kad koja prostitutka ima menstruaciju budući da u protivnom ako prostitutka u skladu s ondašnjim konzervativnim stajalištem održava spolne odnose tijekom: „... mjesečnog pranja obsjenjuje svoga gosta, a to bi obsjenjivanje moglo biti štetnim po zdravlje bludnice, pa mnogomu gostu, ako za njega sazna, veoma ogavnim.“¹⁴¹ Tome bi Gundrum stao na kraj svojim senzacionalnim izumom koji je upotrijebio kao liječnik dok je pregledavao bludnice u neimenovanom bugarskom bordelu, a riječ je velikoj crnoj ploči na kojoj bi na vidljivom mjestu u bordelu bio napisan: „...broj svake sobe, a uz broj ime i prezime bludnice, koja je u dotičnoj sobi stanovala, te uspjeh moje (Gundrumove) pregledbe. Ako je imala mjesečno pranje, napisao sam to uz navod dana pregledbe. Tako su posjetnici mogli, čim su stupili u bludilište, odmah vidjeti, kako stoji s pojedinim bludnicama.“¹⁴²

Positivno je što su prostitutke tijekom dana zajednički kratile vrijeme čekajući mušterije u čitanju, ručnom radu i međusobnom druženju te što je higijena bila na zavidnoj razini s obzirom da se radi o početku 20. stoljeća (morale su se često kupati, unutrašnjost kuća je bila vrlo uredna, a već su spomenuti obavezni pregledi). Nadalje, najvažnije je što je sa sarajevskim prostitutkama dobro postupano (za razliku od mnogih drugih koje nisu bile njihove sreće, a čije su priče već opisane) budući da: „... tamo nije moguća bezdušna eksploatacija, da posjednici bludilišta ne mogu niti smiju guliti i globiti svoju „živu robu“, jer svaka bludnica može i dužna je pritužiti se liječniku i redarstvu, ako misli, da je ma u čem okrnjena, a oblast odmah ispituje stvar najsavjestnije.“¹⁴³

Spomenuta odluka Zemaljske vlade iz 1906. detaljno je regulirala prostituciju (zanimljivo da ta odluka unatoč tome što tolerira kontrolirane prostitutke, da ih svejedno naziva „tajnima“). Propisano je da se prostitutke nisu smjele približavati crkvama, džamijama,

¹³⁸ Određeno je da javne kuće budu na lijevoj obali Miljacke te slijedi njihov detaljan prikaz zbog takve specifične planske izgradnje „kuća ljubavi“: „... u strogo izdvojenoj ulici i izvan neposrednog susjedstva. U svemu je predviđeno sedam objekta... Svi su objekti bili namjenski rađeni te se radilo o otmjenim kućama. Objekti su u prizemlju raspolagali sa po jednom prostranom dvoranom, tzv. malim salonom i jednom manjom – separeom. Na prvom katu svake kuće nalazio se niz jednokreventnih soba hotelskog tipa u koje su djevojke dovodile goste iz salona. Na katu su se nalazile i sobe za djevojke...“ Kasumović, op. cit. (bilj. 131), str. 175.

¹³⁹ GUNDRUM, op. cit. (bilj. 137), str. 361.

¹⁴⁰ *Ibid.*, str. 363-364.

¹⁴¹ *Ibid.*, str. 365.

¹⁴² *Ibid.*

¹⁴³ *Ibid.*, str. 364.

kasarnama i školama, niti zavoditi maloljetnike ili stanovati sa svodnicima i nedolično se ponašati u javnosti (galamiti, mamiti klijente na ulici i slično). Kontrolirane prostitutke mogu biti samo osobe starije od 20 godina (iako su i mlađe mogle biti na popisu, ukoliko se njihovo odvrćanje od prostitucije pokazalo neuspješnim). Na tom spomenutom popisu prostitutke su mogle biti kako dobrovoljno, tako i prisilno. Gundrum i kolege liječnici su napustili sarajevska bludilišta složivši se u zajedničkom (podosta poetskom i stoga za liječnike netipičnom) komentaru: „*Mi smo otišli i napustili mjestnost, gdje se kao riedko gdje u jedan hip nagomilala i tuga i veselje i požuda i strast, ljubav i mržnja. Pa kad već nije druge, kad već tako u svietu mora biti, ne mogosmo, a da jednoglasno ne izrazimo svomu vodji naše proznanje vrhu uredaba, što smo ih tamo našli.*“¹⁴⁴

5. Zaključak

Prostituciju je teško definirati na način da obuhvati sve njezine ključne elemente. Koliko je bila prijepornom i kompleksnom pojavom tijekom 19. i 20. stoljeća, u toj mjeri je takvom ostala do današnjih dana. Danas smo također svjedoci burnih rasprava o tome treba li promijeniti zakonsku i državnu politiku prema prostituciji, kako na široj europskoj, tako i na hrvatskoj razini, što najbolje ukazuje na neiscrpnost i svevremenost pitanja prostitucije i njezine regulacije.

U širem kontekstu, uz prostituciju kao društvenu i povijesnu pojavu vežu se brojna etička, vjerska, moralna, zdravstvena i pravna (naročito, kaznenopravna) pitanja. Pošto je ženska prostitucija tijekom povijesnog razvitka bila neusporedivo rasprostranjenija od one muške, stoga se i ovaj radi bavi tim pojavno češćim oblikom prostitucije. Iz brojnih danih primjera u radu jasno proizlazi kako su se često mnoge žene nalazile u bezizlaznim situacijama te im je jedina alternativa koja im je mogla omogućiti puko proživljavanje često bilo upravo bavljenje prostitucijom. Povijesni izvori citirani u ovom radu prikazuju kako su prostitutke bile grubo eksploatirane od strane svodnika (čije je postupanje prema njima bilo usmjereno prije svega željom za stjecanjem maksimalnog profita, dakle, krajnjom pohlepom i gramzivošću) i brojnih klijenata te radi toga i zbog svog niskog društvenog statusa one (i povijesno) predstavljaju marginalnu i ranjivu društvenu skupinu u svim razdobljima i društvima, neovisno o njihovoj razvijenosti. U radu se potvrđuje teza kako su prostitutke u najvećem broju slučajeva bile svedene na puki objekt (muške) naslade, užitka i satisfakcije. Također, trebalo bi ukazati na okolnost kako sama egzistencija prostitucije ovisi o stalnoj i nepresušnoj potražnji za tom vrstom djelatnosti; odnosno, ovom prilikom prenosimo zaključak iz rada, kako je potražnja *conditio sine quo non* postojanja prostitucije.

Postoje različiti pravni pristupi u regulaciji prostitucije, od kojih su povijesno i teritorijalno najrašireniji bili sistemi reglementacije, abolicije i njezine prohibicije, odnosno zakonske kriminalizacije. U radu je detaljnim komparativnim i pravno-povijesnim prikazom jasno prikazano kako različite zemlje (Njemačka, Austrija, Velika Britanija, Italija te Bosna i Hercegovina), zbog svojih povijesnih i kulturoloških specifičnosti, imaju različit pristup naspram prostitucije, što se, uostalom, jasno vidjelo i u regulaciji prostitucije u promatranim europskim državama. Uz malo poznatih iznimki, ustaljen povijesni slijed u proučavanom razdoblju u regulaciji prostitucije u analiziranim državama išao je od njezine reglementacije, ka aboliciji i naposljetku prema stajalištu da prostituciju treba iskorijeniti, što je temeljna misao prohibicionista, koja je nastupila u prvoj polovini 20. stoljeća.

¹⁴⁴ *Ibid.*

Problem of Prostitution and its Legal Regulation in the European Context Until the First Half of the 20th Century

Summary

The purpose of this work called 'Problem of Prostitution and its Legal Regulation in the European Context Until the First Half of the 20th Century' by author Darija Željko, is to present a position of prostitutes, from a historical and legal aspect, by analyzing the provisions of then applicable law and relevant regulations which were used to regulate their special activity. Author has endeavored to present in what ways the legal system regulates prostitution (systems of relementation, abolition and prohibition of prostitution), where she put a focus into a comparative overview of the development of prostitution in the studied period. With a concise review of prostitution in the medieval period, the author emphasized modern age period, especially on various criminal, health and police regulations which are important for regulation of prostitution in the analyzed period. The Author has observed and identified a number of legal, medical and social problems that are associated with prostitution.

Keywords: prostitution, comparative analysis, historical models of regulation of prostitution, legal regulation of prostitution